

Dr. ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ.*)

— Kniževni portrait —

God. 1888 dode zagrebačkom „Vijencu“ iz Beča pjesma „Kod Tegetofova spomenika“. Urednik i drugi oni, koji su se slučajno nahodili u uredništvu, divili su se patriotizmu, uzvišenoj dikiiji i originalnosti novog mišlenika vila. Taj sretnik, kome nije bilo dosudeno da iskusi jade svakog početnika, bio je dr. A. Tresić Pavičić, danas najpopularniji hrvatski kniževnik, tada još slušalac universe.

Tresić je još mlad čovjek. Rodio se u Vrbniku, na otoku Hvaru. Iza gimnazijskih nauka u Spletu i Kotoru, ode u Beč i u Pariz, da se ovjenča avreolom doktora filosofije, koja ga učini velikim. Htijuć biti dosljedan svojim načelima, ne ude u državnu službu. Volio je gladovati, nego raditi proti svome uvjereću. Nastaniv se u Zagrebu, poda se sa svom dušom kniževnosti i politici, koja je — kako ćemo kasnije vidjeti — nemu bila više od štete, nego od koristi. Sada je u Trstu, gdje pomaže Jakiću pri uređivanju novina.

Tresić se u svemu ogledao: u lirici, u epici, u drami, u pripovijesti, u romanu, u putopisu, u kritici, u filosofiji, te je više maće skoro u svemu uspio. Dosta mu je doprinijela silna naobraženost — upravo u enciklopedijskom smislu riječi — i marljivost, kojom tu svoju naobrazbu svaki dan povećava. Pozna više jezika i o svakoj kniževnosti ima jasan pojam. Sad ćemo, da sistematično pregledamo njegov sveukupni ogromni rad, koji se sadrži u preko dvadeset djela, a da ne spominjemo što je raspršano po raznim novinama.

*) Piše jedan mladi Hrvat. — Ured.

Tresić kao *lirik* prikazao se svojom prvom kúigom pjesama „Glasovi s mora jadranskoga“ 1891. Da je ispustio iz ńe barem treći dio, kúiga bi bila boļa. Ipak se svak osvrnuo na ńu, jer je imala u sebi nešto novo, osobito radi klasićnih metara, od kojih je Tresić mnoge po prvi put uveo u hrv. kúiževnost. Mažuranić, Preradović i Ilijašević su rabili samo heksametar i pentametar i alkajsku strofu, a Tresić je ńihov rad nastavio i proširio, paće svih natkrilio u toj vrsti. Iz te prve zbirke, osim one pjesme, koju sam na početku spomenuo, nas kao Slavene zanima najviše oda „Dimitriju Agreńevu“. Jakša Čedomil każe o ńoj: „Zamisao i osnova su joj krasne. Pjesnik u zvuku raznih strumenata nazire glas svih Slavena, pa se kao u muzici svi ti slavenski glasovi slijevaju u krasnu armoniju“. (Iskra Br. 14. 1891. Zadar).

Tresić je uzvitlao prašinu i kao patriotski pjesnik. On nije imitator imitatorâ Ilira, već originalnošću obradbe i misli, ostaje i danas jedini patriotski pjesnik u Hrvata. Ne slavi on samo vlastitu domovinu. Slavenstvu je iskitio uzvišenih oda, a jednu i na talijanskom jeziku. Nego ta prva kúiga je bila još nejasna zora dana, koji je imao svanut — i koji je već i osvanuo.

U drugoj zbirei „Nove pjesme“ (1894.) Tresić je savršeniji. Nemamo što da iz ńe ispustimo. (Izim dodatka „u spomenar“. Što je za gospodice, nek ostane u albumu, jer takve narućene pjesme rijetko uspijevaju, ako nijesu spontane). U ovoj je zbirei forma taćnija i misli su boļe. Uz motto „non ego ventosae plebis suffragia venor“ Tresić budi jarka ćustva za dom i slobodu, opijeva ćistu ljubav prama dragoj i rodu svomu. Uspio je sasvim dobro. Dok u prvoj zbirei prevladuje zanos kao u Horaca, ova druga sadrži dosta filofskih refleksivnih pjesama. Dok u prvoj zbirei ima devet raznih klasićnih sistema, u drugoj ih ima samo tri. Tresić ih poćińe zapuštati.

G. 1898. osvane u sarajevskoj „Nadi“ pjesma „Nesudenoj“, koja nas svojom prostom lepotom zadivļuje. To je — po mojem sudu — najlepša Tresićeva klasićna (lubavna) pjesma. To je jedina Tresićeva pjesma potpuno savršena. Ono ćetrdeset i dvije alkajskih kitica nižu se kao rijetki biseri u dragocjen derdan. Iste godine izdade Tresić — u svom tadašńem „Novom

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Vijeku“ — divnu pjesmu „Monstra natantia“, koju mu nadahnju krvavi rat između Španije i Kube, koji je u ono vrijeme bijesnio. Da je to spjevao ko n. pr. u Francuskoj, bila bi kolala od jednog kraja svijeta na drugi. Tu pjesmu, onu „Agreñevu“ i onu „Nadini Slavjanskoj“ ponizili bismo, kad bismo ih nazvali naprosto: prigodnicama. Tresić je pjesnik, koji prima po bude većinom iz vańskog svijeta.

Tresić napušta malo po malo klasičnu liru. Lasno je shvatiti zašto. Samo ko je kušao, znađe kako je neharo i teško obradivati klasične metre. Zahtijevaju ne samo snažan polet, uzvišen predmet, već i silan trud, a na koncu ih većina publike ne shvata. Jedino se dva, tri klasična sistema mogu s lakoćom upotrijebiti, no za duh kao Tresićev to je malo i monotono. Ako se danas laća kojeg metra, to su jedino rimovani heksametri.

Tresić se sve više bratimio s narodnom vilom. G. 1901. objelodani „Đule i sumbule“. Dobar ih dio, pače najbolje bio je uvrstio već u drugu zbirku i rasijao po raznim listovima. Kad su izišli u jednu knigu, bili su primljeni veoma hladno. Loše je naškodilo onom, što je bilo dobro. Kao što nijedan Grk nije nadvisio Homera, tako ne će niko ni narodnu pjesmu.

U deset godina, dakle, tri zbirke! Po tomu možemo suditi Tresićevu plodnost. Mnoge su Tresićeve pjesme same po sebi znamenite. Jedna je od takvih kancona „S kninske tvrđave“ (1902) — unicum u hrv. kniževnosti. Idući po tim svetim ruševinama, duh se pjesnikov zalijeće u slavno doba moćnih hrvatskih kraljeva, a jada se nad sadašnjosti; na jednom mjestu veli:

..... otkrivati pomozi

Otača kosti, crkve, zadužbine;

Pa hajmo *srpski* sine,

Na Kosovo, na grudim bratskoj slozi

Dić spomenik, uzvišen kao duša

Miloša, i kô slava

Vjekovit Tomislava!

Od naj novijih pjesama zaslužuju osobitu pažnju „Sutonski soneti“, koji upravo izlaze po raznim listovima. Ima ih preko stotine do sada. I nima je prigovoriti, kao obično svakoj prekomjernoj Tresićevoj radai. Ima u nima uzvišenih mjesta i divotnih prispodoba, ali i dosta pogrešaka. Kad bi ih Tresić sa-

kupio u jednu knjigu, morao bi ih dobar broj ispustiti. Nas, Dubrovčane i sve one u Dubrovniku nastanjene, zanimae najviše onaj, gdje Tresić opijeva groble u Lapadu. Evo ga:

Na groblju sv. Mihajla u Lapadu.

O vrijeme, ti što ljepost rasevjetavaš
U prirodi i truniš cvjeće čeno,
Ti umjetnosti cvjeće uzvišeno
Vječnosti dahom kr'jepiš, polepšavaš.

Ti ljudskom trudu blag počinak davaš
Kad rodi voće pjesmom zaslađeno,
I ovo groble slavom posvećeno
U prolaznosti vihru povječavaš.

Kroz suton zlatni, kroz smaragdne grane
Čempresa tužnih čujem ritme nujne
Huļeća tvoga prostorjem nirvane.

Oh, ali s čime koje misli bujne,
Koj' popuh slave, o čempresi viti,
Čujem kroz vaše brsne romoniti.

Isti je motiv obradio i Ivo Vojnović u sonetu „Oni“ (t. j. gospari). Zanimivo ih je uporediti.

Tresić je isprva bio i bard stranke prava. Iz te perijode je najljepša njegova pjesma „U smrt Antuna Starčevića“. Nego, ako je Tresića stranka i bila uznijela, poslije kad se zavadila s čim nije ga mogla oborit kao Harambašića, jer je Tresić obdaren pravim pjesničkim darom, koji mu je jedini čvrsti pje destal stalne slave.

Tresićeve su lirske pjesme često preduge i natrane, te bi bilo bolje, da su kraće. Tresić često ne zna da bude umjeren, ne može da svlada silnu bujicu misli. Nerijetko jednim neumjesnim izrazom ili nezgodnom prisposodobom (fizike!! ili matematike!!!) pokvari cijelu pjesmu, koja bi bez toga bila savršena. Isto kao da nas ko udre šakom u času, kad smo najugodnije raspoloženi. Tresićevih pjesama ima četiri vrsti: patriotske, ljubavne, filofske i epske.

Tresić kao *epik* je većinom bez mana. Ta vrst dobro pri- staje njegovoj tvrdoj naravi. Samo ću jednu spomenut, bugaršticu „Molitva žreca Vidu“ u kojoj nam na usta žrecova niže sve praslavenske bogove. Tresić je počeo i prije Nazora obra-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

divat mitologiju naših poganskih praotaca, no Nazor ga je obiljem svoga rada natkrilio.

Matica je Hrvatska pred dvije godine kupila Tresićeve pjesme, da ih objelodani međ svojim knigama Ako ih misli izdati, nek kupi i one iz kasnijih godina. Za Tresića dvije godine znače mnogo. Ako ne misli tako učinit, bole je — ništa. Onaj, kojemu će bit povjereno izdaće tih pjesama, treba da ima veliku pomnu pri izabiraću. Ne bi zlo učinio, da uvaži neke pri govore iz ovog prikaza.

Tresić je glasnik one snažne i krepke muške poezije, kojoj ne pristaje sentimentalnost, već vedri optimizam i filozofsko razmišljanje. Ali kako je, da uza sve to, što Tresić tvrdi, da svaki svoj redak popravla i po više puta, nalazimo ipak u njega dosta rdavih stihova? Tresić je velik pjesnik, ali nije umjetnik riječi. On nije mirisni, nežni karanfil, već divlja gordi hrast.

Sada se osvrnimo na Tresića *dramatičara*, a pošto su sve njegove drame tragedije, dakle trageda. U prvoj Tresićevoj tragediji „Lutovid Posavski“ (izide iste godine koje i „Nove pjesme“, 1894.) prevladaju lirska mjesta. Interesantnije je, da ovdje prozorim o „Simeonu Velikom“ (1897), jer se dosta tiče i Srba. Tom je tragedijom Tresić htio prikazati sjajno doba najmoćnijeg hrv. kralja Tomislava. Zašto onda nije njega stavio kao protagonistu drame? Na to odgovara sam avktor: „Tomislav nije dramatična ličnost, nego je više prikladan za epski sjaj. No ako ne može da bude glavnim junakom drame, može biti velikom silom, koja zapliće nit ili odlučiva u raspletu tragedije“. Pustimo pisca, nek nam govori dalje: „Dvije su ideje onda došle u sukob. Ideja hegemonije jednoga plemena nad drugim na balkanskom poluostrvu, a druga: ideja konfederacije svih balkanskih plemena. Prvu zastupaju Bugari sa Simeonom na čelu, a drugu Hrvati pod svojim kraljem Tomislavom. Ideja hegemonije jest os, oko koje se vrti i radna tragedije, a ideja konfederacije je ona sila, koja ju nadjača i slomi možda na sve vijeke. Osim ove ideje još je jedna, koja provijava čitavu tragediju, a to je ideja narodne službe božje i narodne kniževnosti. Vrijeme ovoga događaja je najsajnije u povjesti bugarskoj i hrvatskoj, a Srbija poslije groznog udara, što joj je zadao car Simeon, spašena bratskom ljubavi Hrvata, pomladuje se i pre-

porada za bolju budućnost. Srbi su se Tomislavu utjecali, da ih spasi od bugarskoga nasila, i kralj se odazvao molbi srpskoga naroda, uslijed čega je nastao veliki kobni rat između obiju mladih slovjenskih država na Balkanu i svršio se užasnim porazom bugarske vojske i tragičnom smrću cara Simeona.*)

Trećoj Tresićevoj tragediji „Katarina Zrińska“ prigovarali su mnogi kritičari, što je ponosnog i naglog pjesnika dovelo i do osobne svađe. Po naslovu je lako domisliti se sadržaju. Hrvati se moraju i dandanas boriti za neka prava, kao i pred nekoliko stotina prije. Za to mnogi — a i Tresić — pjevajuć prošlost, smijeraju na sadašnjost. Možda je ta tendencija škodila, te dala povoda opravdanim prigovorima.

Tresić je proslavio trijumf sa „Finis reipublicae“, od koje ima još tiskati drugi dio. To je ne samo najbolje Tresićevo djelo, nego i jedno od prvih u cijeloj hrv. književnosti. Karakteri su i rimski milieu majstorski ocrtani. Imajuć i sam s njima neku srodnost, Tresiću najbolje uspijevaju rimski motivi, te za to misli napisati više djela iz rimske povjesti.

Kao *pripovjedač* (ili romansijer), Tresić je najmañe uspio. Pustimo na stranu „Sudbinu izdajice“, pa se pozabavimo sa „Pobjedom kreposti“, romanom — kako ju sam nazivlje — iz zagrebačkog života. Da to bude zbilja roman, pisac se imao držati, ako ne svih, barem glavnih pravila tehnike. Sastavljajuć to djelo, pisac je imao političku tendenciju, naime da uzvisi svoju stranku (prava), a ponizi mađarone. Upao je i on u pogrešku, kojoj se nije mogao oteti ni veliki Zola. Tresić prikazuje pravaše kao čiste duše, poštenjake i patriote, a mađarone kao izdajice, hule, lopove i odrode. Jedne je opisao (da se poslužim prisposodobom), kao neoskvrñene anđele, a druge kao erne demone. Ipak u romanu ima krasnih mjesta. Opis izbora u Hrvatskoj i nasilja tamošnjih vladinih organa, uzruja nas i gane. U glavnom junaku — barem ja tako mislim — Tresić je opisao sama sebe. Zagrebački je život također vješto iznesen. Zadnju Tresićevu pripovijest „Moć lepote“ nijesam pročitao, pa i ne mogu o ñoj ništa reći.

Kao *putopisac* je Tresić puno sretniji, premda ni tu nije prost od porokâ. Glavna je pogreška: uplitanje vlastite osobe. Ti putopisi nijesu savršena, umjetnička zaobljena cjelina, ali se

*) Ovo je manjeñe pjesnika i pisca ovoga književnog portreta. — Ured.

ipak čitatelja ugodno dojme. Ti su putopisi zbirka lijepih opisa prirode, filozofskih razmatraña, genijalnih prispodoba, srdačnih razgovora, prijateljskih doživljaja i — otkrivaña sama sebe. To koristi, da možemo upoznati Tresićevu intimnu stranu. Tvrdi, opori stil, sjeća nas na način pisaña Starčevića i Pavlinovića.

Najprvi je Tresićev putopis „Po Lici i Krbavi“, za tim „Po Bosni i Heregovini“, u kojem govori o pjesnicima i književnicima nastanjenim u okupiranim zemljama. U „Po moru“ opisuje svoje prijatele na Hvaru i Braču i krasote tih dvaju otoka. Kao nastavak toga su „Poleti okolo Biokova“. Napisao ih je iza one kobne nesreće, koja mu je pribavila ne samo veći broj neprijatelja, nego i tamnicu. Tresić je bio pošao k svome bratu na Brač i u Zagorje k pobratimu Ujeviću, da nađe melemu ojađenom sreću. Tako nastadoše „Poleti“. Non viene ogni male per nuocere. Ako još napomenem „Po ravnim Kotarima“, napomenuo sam sve Tresićeve putopise. Kako prije spomenuh, Tresić je pri kraju lañske godine boravio u ovom lijepom našem gradu, koji ga je začarao, te misli o ñemu i pisati. To će nas puno zanimati. Da nema nekih pogrešaka, Tresić bi se mogao slobodno mjeriti sa De Amicisom. No dok je De Amicis internacionalan, Tresić je u ovom sličan pokojnom slikaru Mašiću, te ne će da slavi lepote tuđih krajeva, već samo vlastite domovine.

Tresić ima sve uvjete, da bude prvi *kritičar* u Hrvata. Pravi kritičar treba da dobro pozna psihologiju, što Tresiću ne fali. Ipak Tresić, ma koliko učen i naobražen, ne zna se dignuti nad stranačke strasti, ne može zaboravit svoju osobu, nit se umije držati hladne objektivnosti. Tresić je malo tašt, ili da budem tačniji, svijestan je svoje vrijednosti. Videći, da mu mnogi ne priznavaju, što ga pravom ide — a donekle ima i pravo — hvata svaku prigodu, koja mu se pruži, da razjasni svoj rad i svoje misli. To u koliko je štetno, često i koristi. Docet „Katarza Katarine Zriñske“ (vlastite drame!). Najnovija kritika o Ferrerovoj „Decadenza e grandezza di Roma“ duboka je studija. Tresić može da dobro rešeta Ferrera, jer je dobro proučio rimske prilike i povjest, što mu je trebalo za „Finis reibuplicae“. Tresić se kao kritik nije ograničio samo na književnost, on je dobar sudija i za umjetnost (slikarstvo). Nije crpao znañe iz mršavih referata i feltona, već je uza sve svoje

У
Н
И
В
Е
Р
С
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

siromaštvo posjećivao znamenitije svjetske izložbe, a po galerijama i po muzejima velikih prijestonica proučavao je djela slavni majstora raznih vremena i naroda. Prigodom zagrebačke izložbe, držao je u izložbenom pavilonu dne 2. veljače 1899. konferencu. Tresić bi dobro učinio, kad bi svoje razne studije o Theatre Française, o njegovoj predstavi Antigone, o Sully Prudhomme, te već gori spomenute kritike, skupio u jednu knjigu.

O Tresiću kao *filosofu*, ovdje nema govora. Ali znajući, da je filozofija njegova snaga, barem ću napomenuti naslove njegovih filozofskih spisa: Kritični ispit Leibnicova determinizma, O spoju duše i tijela, O omazdi dobra i zla, u kojima se nikad ne udaljuje od prave kršćanske misli.

Vrijedno je progovoriti o Tresiću kao *prevodiocu*. Preveo je nekoliko pjevača iz Danteove Božanstvene Komedije, odlomak iz Osijana, uz obećanje da će ga prevest svega (zašto nije?), odlomak iz Camoensovih Lusiada, D' Annunzijevu kaneonu „In morte di Giuseppe Verdi“, koja je naj bolji njegov prijevod, te nekoliko Carduccijevijeh oda, koje nijesu prevedene, kako bi se moglo od Tresića zahtijevat. Neki zanosni Tresićev obožavatelj proglasio ga je ravnim avktoru „Himne Sotoni“. To je pretjerano. Carducci je svjetski genij i umjetnik, a Tresić samo velik talenat. — — —

Od 1897. za tri pune godine Tresić je izdavao u Spletu pa u Zagrebu političko-književnu smotru „Novi Vijek“. Oko njega je bio okupio dobar dio najboljih pisaca, naravno — političkih sumišljenika. U toj je smotri izdavao uz ostalo i „Rane otačbine“ — politički spis — koji ne bi ovdje smio spominjati, da ne završava studijom o ondašnjoj hrv. literaturi. Ali i u njoj prevladuje personalni subjektivni ton i politička strast, više nego igdje. — —

Tresić je jedini u Hrvata bio stvorio književnu školu, koja je bila bez uspjeha, budući da su sve bili njegovi prosti imitatori. Tresić je bio uvijek predmetom raspravljana u svome narodu, a bratske pažnje kod mnogih Slavena. Tresić je imao i ima sveudil neprijatelja i obožavatelja. Jedni su ga — pače i brošurama — htjeli uništiti, a drugi ga hoće prvim u svemu. Srednji je put najbolji. Tresić kao lirik zaostaje za Krañčevićem,

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

kao pripovjedač je slab, ali je na putu da postane prvi hrv. kritičar, dramatičar i putopisac.

Da Tresić ne gleda u svakoj stvari isticat svoju erudiciju, bio bi sve drukčiji. Ali su Tresićeve mahne takove, da se dadu sasvim lako ispraviti, naime — brisañem osobito, u pjesmama i kritikama. Bi li bio Tresić bolji, da je bogat, da nije dužan pisati za uzdržavanje? Ko zna.

Tresić ne pripada nikakovoj školi. On je universalan. Zašto — posluživu se ñegovim vlastitim riječima — da se pjesnik ograniči na jednu granu, mjesto da leti čarnim prostorom bez kraja, unakrst po carstvu duha i prirode? Zašto da ne ubire cvijet lepote gdje god ga nađe? Poezija se nahodi: u duši, u misli, u čuvstvu, u prirodi, svuda gdje ima pojava vanjskih ili nutrnih. Pjesnik koji sebi odredi jednostranu stazu, te se podvrgne određenoj školi, reže sam sebi krila. Prisiljen je, da bude siromašan u idejama, u slikama i čustvima. Ukočit će se i zakržlavit. Postat će dosadan, gudit će — štono riječ — uvijek isto. On mora da bude universalan u obliku, u fantaziji kao priroda, kao svemir, a u idejama dubok kao duh ljudski. Takvi su bili svi veliki pjesnici; za to u njihovim djelima nalazimo elemenata svih struja. Za to se i Tresić u svemu ogledao, dokazav ujedno, da zbiļa shvata svoje zvanje.

4. veljače 1903.

Xenil Em' Arigra.

AFORIZMI.

Naviknuti smo, da se ljudi rugaju onome što ne razumiju, i da mrmoše ispred dobrog i lijepoga, koje im često teško pada.

Goethe.

Kad ideš u društvo ženâ, ne zaboravi bič.

Niče.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Ч А С Т.

прича.

I.

Суморне, сјеђаху крај огња и укоченим погледом посматраху жар, који се блисташе црвено-жутим сјајем. Много су мислиле, цијела им прошлост бјеше проткала у тим мислима, те им по томе и лице добијаше чудноват израз суморности. Његова мати, изнемогла старица, и женица са мало проведеном срећом, гледајући у жар уноређиваху његово гашење са својом срећом.

Дуго се гледаху и мишљаху, обе осјеђаху, да треба нешто да се почне, али обе зазираху код почетка, осјећајући празнину његову, која се обично свршаваше с уздахом. Најзад старица, гладећи косу своме унучету, проговори, готово више за себе:

— »Докле ћемо овако, Радо?« — па погледа у снаху, али у том погледу не бјеше ни вјере ни наде на утјеху.

— »Не знам, мајко!« — одговори Рада, прихвативши синчића, који се осмјехиваше, не појимајући ништа од њихова бола.

— »А сутра је Нова Година!« — продужи старица.

— »Јесте, мајко«

— »И ми сутрашњи дан морамо провести тако, да му бар синчић на Нову Годину не оскудијева у радости . . .!« Па онда ућута и погледа у снаху, која бјеше исто тако тужна; погледи спојише њихове мисли, осјећаји пзбише у један мах и њихов излијев остављаше трагове на очима. Поцрвенееле од суза грцаху: »Шта ли ради сада?« И код овог питања чекали су с одговором, јер би овај био тако нејасан и тужан, да би увеличавао болове, којих бјеше у изобиљу. Пред очима им лебдијаше његова млађана слика, коју су они тако рано изгубили, јер немилостиво вријеме и околности раздвајају оно што је најмилије, не водећи рачуна о осјећајима оних који остају и оних који одлазе. А тако је и код њих било, оне су морале да остану, а он је морао да одлази, и то без збогом, без жениног пољупца, без мајчиног загрљаја и благослова; тако

су захтијевале прилике и он није смио да им попусти, јер се тицало његове слободе, части и имена. Зато је морао бјегати, и да би му то бјегство испало што повољније, да би ерчаност, која је за то извршење потребна, била што већа, није хтио да им се јави, и оне су тек после свршеног чина дознале то извршење. Како им је тада било! Успомена на целокупну срећу у животу не би била у стању да покрије онај ужасан тренутак пун очајања и несреће. И он је отишао, данн су и даље пролазили својим обичним током, а оне су живјеле у успоменама и будиле машту, да створе слику ведрију и веселију, те да им ова малена, сиромашна избица, постане ма и за часак радоснија. Стара гледаше тад у снаху и учуче неким нејасним погледом, испуњеним слугњом, надом, храброшћу, чудноватим утисцима целокупног потреса, што га може дати једна болна душа. Радосни тренуци оживјелих успомена бјеху врло скупи у њиховом животу, и оне их цијењаху много, више, но што би их цијенили да се у стварности догађају; али ово бјеше ријетко, врло ријетко, јер туга бјеше овладала овим домом; туга, која растјериваше и наду и вјеру, и оне клонуле предаваху се тешким осјећајима, за које би дале пола живота, кад би могли да изгубе половину своје моћи; али они се повећаваху, а оне бјеху немоћне да сирјече ту силу, већ тоњаху у монотонију и губљаху се у успоменама.

Сјећају се његове веселости, његовог ведрога и веселог чела; бистрих, великих и силних очију, чим добијаше тип човека, који је у стању да влада околином и својом добротом и својом узвишеношћу. А он бјеше испуњен сваким добром и ниједна искрица његових осјећаја не бјеше помућена ничим, што би могло да каља његов карактер. Увијек у смијеху и весео умно је да овлада њиховим срцима тако, да су осјетила најстрашнији удар, кад су чуле шта се догодило. А то је морало тако да се догоди, и оне не криве њега и не жале на тај поступак, већ се диче његовим дјелом, које је може бити само он смио да изведе, и ово извршење пуно племенитости одушевљаваше их по кад кад из ове клонулости; по кад кад зато, што машта њихова није тако силна, да пред очима ствара увијек величину извршеног дјела, већ величину

несреће koja га непрестано прати у туђини. Па и овај осјећај није увијек сталац, он се мијења према околностима и приликама; кад су саме и кад нијесу у стању да мисле, клоне и јецају једна другој у загрљају — све док се ко трећи не би појавио, који не треба да зна за њине боле и несрећу; трећи, коме би била дужност да уноси утјеху и живот у ову кућу. Тада би се и оне показале тако велике, дичне и поносите, да би сваки такав посјетилац изгубио срчаност да о томе говори. А кад би се разговор о томе отпочео, ниједна црта њиховог лица не издаваше унутрашњост њихове душе; тада је спољашњи насилнички притисак био већи од унутрашњег душевног потреса и цјелокупно њихово биће одавало би на себи изразе одлучности, моћности и енергије. Одушевљење узимало би маха, а ријечи као бујица тецијаху с њихових усана, те сва хвала, која може рјечито да се изрази из устију обична створа, просипала би се журно преко њихових усана. Тада би се сваки уд тјелесни тресао, руке се немирно кретаху по ваздуху, груди се таласаху, лице добијаше румен поноса, а очи сипаху сјај плануле душе.

Али такав потрес одлучивао је њихово држање послје овога; ненормална борба растројавала би их, и сва моћ насилнога држања губила би се одмах, чим би остале саме. Тада би сузе гасиле сјај, очајни уздаси прекидали дах, усне би се укочиле, лице поблиједило, и створила би се нејасна мрачна сјенка пуна туге и вапаја.

Како им је он тада био потребит, како би његово присуство било тада од пресудног значаја по њихово здравље, јер би се стварало задовољство, које би зидало оно, што је вријеме отпочело да крши; али машта није моћна да створи њих код њега или њега код њих у истини, истини, којој не би могло ово вријеме да тиранише. И овако изненадне промјене савлађиваху их, те би чешће пута клонуле под овим теретом, немоћне да даду душевни отпор, који би могао то да паралише. Осјећаху се неспособне да живе, а оне треба да живе, јер имају за кога. Ту је мали синчић, који по цијели дан тепа тужно »тата«; па онај његов тајанствени, тужни, пун дјетиње збиље гласић, повећаваше још већма тугу, а дијете дирнуто њиховим сузама плакаше, па се од малене собице ства-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

раше извор суза, у којима би било мјеста за тугу цијелог свијета.

Оне сваког дана све већма увиђају да тако више не може да иде и да ће ово стање да створи пропаст, у коју ће поред себе гледати сурвано и невино дијете. И тада, пренуте овим мислима, гледаху дијете и питаху се да ли је оно криво за тако злокобне посљедице и да ли оно треба да испашта за то, што правда налаже, да он страда под кривицом, коју је туђа подлост створила. Па и та подлост зар не нађе никог другог да обори, до њега, и зар више нико не бјеше толико храбар и племенит, до он? Па сад страдају сви, па оне и могу, али ово невино дијете, које треба да се школује, храни, одијева и изводи на пут, да будућност крчи и не баца клетву на своје стараоце за учињену немарност.... и тада зајече, тужно зајече, па куну судбу, свијет; па се од овога часом распламти јед у њиховим прсима, а поред њега мржња тихо нарасте, а у снасним мислима помисао невјерства, јер не зна како другачије да тумачи ову одбрану... и тада куну све, па и њега, јер им је он тад крив за све! и онда забринуте погледају у празну собицу, у издрто рухо и у очи једна другој, па се тада у погледима појављају изрази пуни сумње, који преносећи се на дијете претварају се у страх, кочећи се од немира. И онда их на један мах плач облије, а у мислима искрене нада и повјерење, и тад размисљају о том тренутку напада, и што дуже мисле, све им већма ишчезава сумња и страх, а слика његове појаве постаје им све јаснија, и тада куну себе и своју пренагљеност, па сву жељу и благослов који може очајна љуба и ојађена мајка да пусти, шиљу своје љубимцу!

Али и овако не може вјечито да траје, ова забринутост у мислима прелази у махну, у опасну махну, која деморалише цијели дом и која постепено подрива темељ љубави, коју дијете треба да осјећа према оцу, жена према мужу; али како да се сирјечи и ко ће да уклони ту ужасну препону што се поставила на путу њихове среће? А та је препона тако велика, да је оне тако немоћне нијесу јаке да уклоне; и онда код ових мисли застану, па тренутно мислима прелете цијелу прошлост и учини им се тада, као да те препоне не би ни

било, да је може бити он хтио да попусти у свом понашању да замоли за опроштај друга, јер је немогуће да овај нема осјећаје човјечности ма и у нај мањој мјери; па онда кад би га судили, и судије су људи као остали свијет, и они имају мајку, оца, жену и дјецу; и они знају за љубав, па онда и они из љубави праштају кривице својој дјечи, па би из љубави и сажалења према њима простили и њему; а он је још млад, а тако добар, само је мало јогунаст и ватрен, али све једно, то ништа не смета, то су докази његовог поштења, а могли би одбити и на лакомисленост, па би се од кривице створила мала погрешка, која може да се превиди или и опрости, а и оне би се већ постарале да својим говором и молбама раде у његову корист, и заста, оне би све у његову корист говориле, па ако затреба, сломиле понос и плакале! и ове би сузе морале тронути судије! а довеле би и малог, кога би још код куће научиле како да моли и плаче! Па мало он, мало оне, мало синчић, па би створили нешто велико, и из те величине створио би се такав печат на судије, да би морали да клону пред тако великом бригом њиховом и сва би им отпорност била немогућа, те би га пустили и он био код њих, па би у мјесто суза било шале, у мјесто туге смијеха, у мјесто очаја љубави, и блаженство неисказане среће ширило би се и даље у овоме дому, као што је било и прије његова одласка. И тада им постане опет крив и опет гњевне на њега куну, куну, па тронуте до суза, малаксале од бола, мисли и бриге, измождене од овог душевног напора опет благосиљају и љубе му синчића, па мисле да љубе његов лик!...

Па кад су видјеле да од сваке наде нема ништа, да он њиховим молбама не попусти, осјетише се принуђене да саме траже крај овим околностима. Срачунавају прилике у којима се извршила његова кривица, остављене тако без икаквога спољашњег утицаја, а вођене својим здравим разумом, који може упоређујући њега и оне с којима је он дошао у додир, да донесе закључке о исходу посљедица. И тада се сјетише створа због кога он нај више страда, па се по Радином лицу навуче тамни вео подозрења, од кога је стара највећма стрепила и из чега јој истицаше бојазан о снахиној сталности и чврстини, ма да знадијаше за њену љубав и ма да обе зна-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дијаху, да је ступио у акцију без икакве задње намјере, већ чисто из побуде правичности; али тада Рада мишљаше, зар је њему била милија њена част, по част његове жене, будућност његовог дјетета, срећа цијеле куће? Па се ту обје збуне, али помисао на усамљену сиротицу некако поврати у ред мисли, које почну да тону у хаосу неразумијевања и тад увиђају да заиста правичност рада стоји на његовој страни, и оне тад оживе успоменом, која им продужи живот.

И кад отпочну да живе у успоменама, све више долазе до закључка, да он није крив, јер је у овој борби било питање части и имена једног сиромаха а сила и господство једног богаташа. И тада се сјете своје сиротиње, на их дирне несрећа створа, који би пао, да оне нијесу пале, па се сјете свога пада и онда се збуне, узнемире и не знајући шта да мисле, а да не гријеше, јецају једна другој у наручју.

Оне већ не знају како ће и кога да осуђују, јер врло добро знају, да је та сиромашница потпуно часна, да на њеном имену никад није било мрље, па су спојене сиротињом и аманетом њеног оца живјеле у тијесној вези. Њихов Љуба никада није долазио дома пређе но што би свратио и унио утјехе и наде сиромашници, која га сматраше као свог оца и која се осјећаше срећна поселије његове посјете. Па се сјете и благодарности коју им лијена Милица свакога дана изјављиваше. И слика прошлости све већма излажаше у драстичнијим бојама пред њиховим очима, а оне у заносу грљашу његову лијепу главу, љубећи тад и саму успомену на извршено дјело. И враћајући се мислима на цијели ток догађаја, сјећају се како је Мица једног дана тако усплахирено улетјела у кућу, да су се сви уплашили од чудновато плашљивог изгледа њеног лица. И онда само толико знају, да су, кад су истрчале за њим на улицу, онесвијестиле се, спазивши крваву љешину на поду, коју у ономе узбуђењу не могаху да познаду, који је то био, а кад су се освијестиле — Љубомира више не бјеше, а сутра дан јављаше да је он негдје далеко! далеко! а оне самохране блуде мислима по просторји земаљској и траже тај кутић, у коме пребива поштена душа његова. Исто тако су тек сутра дан дознале, да то нико друга није био, већ Марко, најискренији пријатељ Љубомиров, који се под маском овога увлачио у поштени сиромашки дом, да једнога дана нанесе смртни удар онима, који умију осјећати.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

И тада осјете сву стварност њихове несреће, нетачност њиних нада, само остаје у дубини душе чудноватим утицајем поноса урезана чврстина непопуштања у јавности овој тузи... и оне плачу, плачу, да се сасвим исплачу, да не би пред другим плакале. Јер оно што су наумиле да чине, може изазвати осим туге и плач, а с плачем и понижење, а с понижењем и срам; а откуд оне сироте знају да ће, кад би и све ово учиниле и поднијеле, добити онакве посљедице, какве оне захтијевају. А тек ваљда није сиротиња баш зато само да се понижава!

Нарочито стара покреће на рад, јер је по неки пут подиђе језа од мутног, блудећег и мртвог снахиног погледа. Она се чисто стресе, страх је подиђе и са дрхтањем, грлећи јој главу и обасипљући ријечима, чуна одговоре, који у себи не показују ништа друго до сумње. Она чисто претрне, кад јој снаха каже: »Зашто је то урадио? — Шта је њему Мица?«... и кад послје овога заћути, пригрли синчића и загледа се у огањ, а по лицу јој се обасипље бљедило, с којим скочи као махнита, докопа стару за руке, па из прсију пусти некакав туп глас, у коме ври неповјерење: »Шта је њему била Мица?...« па онда клоне опет крај огња и љуби сина и грца се у сузама. Стара тад само дрхти, лагано јој се приближује, али не говори... већ обје ћуте и осјећају несрећу, јер се о њој не може мислити.

И покренута жељом за сина и страхом од снахе, стара се надале да ће се Љуби дозволити повратак и чисто с убијеђењем говораше о томе снаси. С убијеђењем, јер дјело учињено у заносу правичности, никако се не може сматрати као злочин. Отуда се у њеном појму створи чудновато убијеђење о његовој невиности, јер не може никако бити онај кривац који спрјечава злочин. А он га је спрјечио, без озбиљних посљедица за онога, који га је хтио извршити. Он га је само казнио, а мала раница нанесена ножем тако је мала казна према посљедицама створеним послје извршеног злочина у неспрјечавању. А овако он је недирнуту част невине дјевојке спасао, Марка освијестио у његовом недјелу и онда, зар он може бити крив, кад је двојицу спасао. И увјерена тако да није крив, питаше се треба, ли да моли за милост? Друго би било да је

Итајемо глас, јер ваљда једу ваљда збогом била била да

он неки кривац, неваљалац, злочинац, а оне ојађене рођаке теже његовој поправци и на све стране обијају прагове тражећи милости за грешника, који треба да се поправи. Али овако, он није крив, он је потпуно невин, чак узвишенији но што је био прије извршеног дјела — па онда зашто да моли?... И чудновата сјенка озбиљности пређе преко њенога лица, суштина ове замисли побрка разлоге слабачког расуђивања и она се питаше »зашто је бјегао, кад није крив?« И ту стаде, нејасност овог питања ствараше још већу нејасност одговора, а она збуњена у расуђивању изгуби све убијеђење, и помисао на његово тужно бјегство са злокобним посљедицама лебдијаше јој пред очима и претвараше мисли из свере размишљања у свере очајања, и она плакаше... плакаше...

А обје су данас највише тужне, оно мало наде ишчезаваше у стварности њиховог неиспуњавања, покушаји остајаху безуспјешни, њихове молбе не налажаху одзива, јер Марко не само што не ће да остави оно што је било, већ у својој мржњи ствара такве исказе, да оне морају да црвене и да се чуде откуд толико покварености у тако младој души?...

Потоњи зраци сунца губљаху своју моћ, на хоризонту ишчезаваше моћ очњег продирања, а нејасност природе, повеличава чудноватом тишином, ствараше од ове собице право мртвило. Оне сјеђаху крај огња и гледаху се чудновато, с пријекором и разочарањем. Оне ћутаху јер им се бол претвараше у мржњу, нада у пркос. Старој се чињаше као да на снаси примјећује и неке знаке огорчене одлучности из које провириваше прелом. Она страховаше. Не знађаше шта да ради! Њено блиједо, смежураво лице, њене мутне, утонуле очи, не одаваху знаке живота, и да није било душе да показује бол, не би се знало да живи. Она чисто осјеђаше у снахиним погледима душевну борбу, у којој закључак још не пловљаше, али који ће кад тад доћи. Она страховаше за тај свршетак. Шта ли ће тада бити?... мишљаше.

Врата се лагано отворише; у собу уђе струја хладног вјетра, и оне обје дигоше главу. На лицу старе не читаше се ништа, а на снахином нека врста љубави помијешана са сумњом. Мица уђе лагано у собу, по њеном лицу већ крстараху бразде, испод очију модрило, а у погледима нејасност. Она промуца:

— Марко је долазио, да моли за опроштај, али...

Оне дигоше главу, изненадна их радост чисто оживи, оне обје упилише очима у њу и чисто погледима захтијеваху да продужи.

— Али, продужи она, он је опет онај стари, у његовој молби нема ни трага за опроштење, но неким чудним начином нови захтјеви. Ах, он је тако гадан!... гадан!... и по лицу јој изби неко модрило, она гледаше у земљу, као да се стиди сама себе што то говори.

Оне слушаху ове ријечи и чудновата замисао створи се старој у памети. »Како би било да ово средство послужи да се дође до циља? Пут је рђав, али су посљедице племените! Жртва је велика — али зар оне не подносе тако велику жртву због ње? Њино очајање достиже врхунац, а њено ће у зачетку угинути, збрисано временом. Она ће се удати — а шта само не крије брак? Он је њу задужио, он је рад ње довео до тако грозног очајања мајку, жену, дијете и себе — а она не ће никог до себе!... Зар у овој одлуци попуштања, не би она била племенита жртва? Зар она не би у њиховим очима блистала као најдрагоцјенији камен, чији сјај блиста и онда, кад најгушћа тмина почне да гуши његову моћ? Зар она не би постала тако велика, тако сјајна у њиховим очима, ма грижа савјести попуњавала сваку искрицу њеног схватања о поштењу, и зар оне тако испуњене племенитом захвалношћу према створу, који приноси жртву поштења, не би биле у стању да је тјеше и повраћају наде онда, кад посљедице њеног рада створе њен пад? Она је и сад часна у њиховим очима, али тек каква ће изгледати тада, кад за љубав племенитости, буде принијела на жртву своје поштење. И ове мисли савладаше стару, те, потстрекнута оним тренутком састанка са сином, увелича своје наде и све се у њеном бићу преточи у неку чврсту, чудновату одлуку, која треба да послужи као прелаз преко ужасне препреке пут спаса. И створивши у мислима цио план састанка, у том тренутку заборави на све, чињаше јој се у том тренутку васколики свијет ништаван према срећи своје куће, па још оштри снахини погледи, пуни неповјерења и захтјева, повеличаваху јој ову мисао; и она, гладећи Мицину косу, шапуташе:

— Чедо моје! Ти и сама увиђаш, да су околности тако злокобне, да нам је немогуће сносити и даље овај терет. Сва моћ и напор нашег самоодржања, губи се под теретом сиромаштине, и ми из дана у дан тонемо тако, да ће може бити скоро вријеме, без његовог присуства, донијети нам потпун пад. Ми смо немоћне без њега да се више бринемо за свој опстанак, а ова тужна кућа, свакога дана све нам већма показује своју празнину, док нас не прогута. — И ту престаде, замисли се и дубље загледа у блиједо Мицино лице, које од ових ријечи све већма губљаше свјежину младости. Она продужи: А знаш и то да је ова кућа, док он у њој бјеше, у сваком кутку мирисала свјежином радости и да је свега тога нестало оног часа, кад он оде, да би спасао своју част. И он је спасао, али тај спас изазвао је пропаст свима његовим, и ко зна колико ће још моћи овај дом да се дичи својим поштењем, јер вријеме, немилосрдно рушећи начин нашег опстојања, подрива темељ моћи нашег држања... и још може постати толико моћно, да нас сурва у поноре бестидности... на са страхом погледавши у снаху, која нестрпљиво ишчекиваше крај овог дугог говора, искочи јој цијела слика страшне будућности, па кроз јецање продужи: Он је за твоју љубав све жртвовао, он је очувао твоје поштење, не мислећи о посљедицама.. и ућута, јер не могне више од силног бола.

Мица ћуташе, а њено блиједо лице отпоче да добија чудноват израз руменила. Она слушање ове ријечи и изгледаше да назире њихов значај. Породи се сумња у њеним мислима и она, савладана сумњом, једва промуца:

— Ах, кад бих могла, све бих учинила, да вам повратим спокојство! — али не хтједе даље да говори, јер јој се учини чудновато тумачење у њеним сопственим ријечима. Кад би могла! А судећи по говору његове мајке, њој се створи мисао, да она то заиста може — само ако хоће! А довести ове ријечи у склад, изазива се ужасан скок, скок у провалију бешчашћа! И помисливши на ово, она отпоче да се чуди, како је могла на тако што да помисли, кад је потпуно убијеђена, да оне никада непоштено нијесу мислиле, и за то, разагнавши ову сумњу, продужи: — Да, мајко, његова племенитост тако је велика, ваша невоља тако ужасна, да ни ја немам ни мира

ни спокојства!... Ја бих све учинила!... па зарони главу у руке и бризну у плач.

Али једном настала пада на остварење тако дивне идеје, не ствараше више никакве мисли, које би могле да осуђују овакав правац. У њиховим очима блпсташе се само сјај среће, која може доћи понова, а кад већ ништа друго не помаже, зашто не би онај, за кога је поднесена жртва, постао жртва. Најзад, што би било, да није њега било?... Зар она не би постала жртва?... За то продужи:

— Ти можеш, ти треба да урадиш оно што је он некада за тебе урадио. Да њега није било, твоје би се поштење сурвало, а ти би била осрамоћена; а овако — и говораше све лакше — овако ће свако цијенити твоју племенитост, а ти ћеш...

— И ја ћу бити осрамоћена!... крикну она, а сумња престаде, кад изби истина на видик. Ова јој ријеч паде тако изненада, да се зачуди смјелости оних, који траже ово извршење. Да ли је то могуће да оне, које до тада не имађаху других ријечи за њу до хвале, сад захтијевају тако огромну жртву, која се не тиче само њеног останка, већ и њене части, Али питање о части, створи јој питање и о њиховој части и тада отпоче да мисли о времену, које може допијети и њима пад, а то све због ње, јер она бјеше једини узрок свему томе. И мисли је загушише, она претрну од страха помисливши на њихове и на своје посљедице. У оба случаја пад, ужасан пад! Шта да се ради?... Ах, пустите ме да мислим!... јекну очајнички и изјури на улицу, отрчавши право кући.

Не знађаше како уђе, само се осјети савладана овим мислима, да је сва снага издаде, и она клону на кревет јецајући: »Да ли је могуће да је данашњи дан тако ужасан, да посљедице захтијевају такав пад? Сав понос, сва дјевојачка енергија, треба овог тренутка да се преломи, па да трагови за собом остављају срам и презирање или на једној или на другој страни. Је ли то часно гледати како пропада њихова част, а је ли часно жртвовати своју, а спасти њихову част? Ах, шта је то част?... Дајте је! Реците је!... јецаше она као у бунилу. Посљедице некад брањене части отпочеше тирански да дјелују на њену моћ, и она клону пред њима. Дакле, све је свршено, и она се сада налази на раскрсници живота, који до тада

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

бјеше тако узвишен и чист, а послѣје наступајућег прелома, носиће на себи оне трагове овакажености, који руше и саме остатке голог костура. И напрегнувши сву моћ своје уобразиље, створи слику ужасне будућности, па зајеца од ове голотиње. Она никако не могла да појми себе у положају, у коме треба свој узвишени дјевојачки понос да изравна са ситничарством простачког гледања на ову величанствену ствар, коју је она тако поносито штитила свом моћи своје племените дјевојачке душе. И ето, сад је дошао крај цијеломе поносу, сад она треба да стегне своје слабачко срце, да утаре траг руменила од стида на својим образима, да дрско погледа у лице новом захтјеву животних интереса за њену будућност и да побјеђена преда свеколико своје имање, своје поштење, у наручје неизбјежног пада. А зашто све то? Да ли то баш треба да буде? Да ли је она изазвала те чудне околности, које стварају овако неизбјежан пад? Она посматраше прошлост и бјеше потпуно увјерена о својој невиности и да њено држање ни у ком случају није давало повода богатим беспосличарима да се дотакну ње; а овај, кога је она примила, по њеном ондашњем мишљењу, потпуно је заслуживао свачије пријатељство, јер он бјеше најискренији Марков друг. И зар је она крива што није имала толико моћи у пресуђивању карактера, да позна и његову суштину? Он га је доводио, и она, гледајући у Љубомировим очима племенитост и узвишеност карактера, не могла да назре ни искрицу сумње у очима његова друга. Вјерујући Љубомиру, вјеровала је и њему, и онда отпоче да осуђује Љубомира за учињено вјеровање. И тако дође до закључка, да она заиста није крива и да је то његова дужност налагала да је спасе, иначе би и он био у очима њеним кривац исто тако велик, као и онај, који је хтио да изврши ово срамно дјело. Па тако упоређујући околности и држање свију, неки закључци изазвани трудом одржања дјевојачког достојанства, повећаваху јој наду у вјеровање за њено држање у овој прилици, и она постепено губљаше забринутост. Али једном поремећено редовно душевно стање, не може тако лако да се блажи, стварајући утјехе произвољним током мисли, и ма како ове у нашој памети изгледале оправдане, душевно растројство обара њихово постојање и ствара извор све нових и нових мисли,

па се у бескрајности њиховог појављивања изгуби главна мисао, која треба да даје правац свима редом. И она, савладана тужним положајем Љубине матере, жене, сина и њега самог, отпоче понова да пада у неку сјету, која дјејствоваше на мисли у толикој мјери, да не осјећаше више никакву оправданост прошлих мисли. Она уобрази пропаст цијеле породице њеном кривцом, и тада се питање о части појави, и она не налажаше оправданости ни на једној ни на другој страни. У оба случаја ужасан пад, а она треба да се поноси својим поштењем, да би могла да живи. И гдје је та моћна рука, која ће у оба случаја поставити границу непогрешивости? Кроз мисли јој провијаваху потоње ријечи Љубине намјере: »Да тебе није било, ничега не би било!« — и овај оправдани укор изгледаше јој тако силан, да заиста она отпоче да вјерује у истинитост ових ријечи, али потоња тежња самоодбране ствараше против-разлоге, који, ако нијесу у стању да храбре, бар тјеше својом лијеном садржином. »Да њега није било — ничега не би било! Јер не би имао ко да доведе Марка!« Па затим: »Он је за тебе све жртвовао — а ти имаш само једно!« И она размишљаше, да ли је то баш заиста тако? Он је жртвовао све осим части и овом је жртвом издигао на ону висину, на којој никада не би била. А она, она треба да сачува све, а да жртвује само част, која ће јој својим падом сурвати у поноре проклетства и све остало. И тада се питаше, гдје је већа жртва? Па се онда сјети, да ће оне моћи још за кратко вријеме да чувају своје поштење, а може и његов животни опстанак да га поколеба у увјерењу о части... и тада јаукну, а бол савлада ове сироте напаћене груди, мисли добише потоњим изразом замисли Љубине мајке потпуно опредјељен правац, и она грцаше у сузама, чунаше ону лијепу косу, грицкаше оне дивне румене уснице, а блиједило, нагнано унутрашњим немиром, створи од дивне слике ужасну појаву очајника.

Чему сад она треба да тежи, којим правцем може да кораца будућности, кад би онда, кад би понос дјевојачки побједио жељу тако неправедне правде, морала да гледа из дана у дан све веће очајање у Љубомировој кући, а у себи гледати узрок цијеле несреће? А како ће онда, кад буде послушала глас савјести, гледати себе понижену? И у овом дво-

јаком размишљању створи се једна иста слика поруге и срама, и она клону, не знађаше чему треба да се прилагоди. Она осјеђаше да ће сама себи бити најстрашнији судија, и за то се посматраше у оба случаја. Дође јој некако чудновато мило, кад, видевши себе у овоме паду, спази околину веселу, окружену љубављу и блаженством, али тад, кад се поглед заустави на својој слици, престави се од ужасних изгледа.

Њено блиједо лице порумени, њене очи синуше чудноватим сјајем дјевојачког поноса — али за мало, све ишчезе, а по њеном лијепом лицу ређаху се тамни слојеви страха. Она мора сад да се ријешн. То захтијева вријеме, то захтијевају несретне жртве, то може бити захтијева и сама правда! Њени захтјеви о части ишчезавају пред оволиким чињеницама, и она се сама себи учини сувише сићушна, да би се могла опирати оволикој навали околности. Кад је он требао да се покаже као бранитељ, био је — сад треба она. Жртва захтијева жртву, дужност не даје милости. А њена је дужност, да у овој прилици својим падом спријечи пад толико њих, и зар онда кад треба једног жртвовати, да би се четворо спасли, треба мислити и двоумити! Зар ће она бити часнија, ако савладана својим еготистичким мишљењем о часности, одбаци намјеру спасења онда, кад је у њеним рукама опстанак цијеле породице? А само треба да прода част — и тужба ће бити у њеним рукама. А она?! Кога има да жали и ко има њу да жали? Да је за спротињу част, зар би до овог дошло? Зашто богати не страдају тако? И она! Било, па је није, ишчезнуће као јучерашњица, заборавиће се међу толиким другим непоштеним дјевојкама, које нема шта да тјени а њу?.. Њу има тако племенита, тако узвишена мисао! И сва борба престаде, а црте одлучности почеше да продиру кроз облак туге њенога лица, она се на брзу руку спреми и истрча из куће....

II.

Кад од њих оде Мица, оне, оставши саме, погледаше се, и тад им се нека веселост просипаше из погледа. Само се не гледаху дуго, јер обје подједнако тешко осјеђаху тежину терета и величину жртве, којом долазе до сређе. У очима

старе отпоче да се тули онај пламичак наде и среће, њено увело лице отпоче да добива неки модри израз, она се држаше рукама за сједиште и погнуте главе гледаше у пенео. Сваха је посматраше с чуђењем, код ње, се још блескаше отсијев среће, и оно магновено раздражење, које је обузимаше у часовима помисли на Мицу, сад сасвим ишчезе и пред њеним очима се појављиваше она као нешто свето и велико. Она осјећаше неку теготу и услијед ове укоченост на срећу која овим путем долази, али исто се држаше тога пута, обмањујући саму себе, да ће то вријеме излијечити. За то упита стару:

— Шта је мајко? Зар се не осјећаш срећна, што ће доћи крај наших невоља? Мица ће попустити, победиће је наша несрећа, она ће се жртвовати....

— Хоће, дијете моје... хоће... али послије?!... говораше она као за себе, натегнуто и са страхом.

— Послије?... Послије ништа!... Све ће се поправити и поћи старим путем среће!...

— Послије, кћери!... Послије!... пушташе она, а поглед јој луташе са сломљене столице на прозор облијепљен хартијом, а од овог кружаше за димом, који се колуташе по тамној соби. Зауостављаше јој се, па опет трчаше за сваком стварчицом, као да тражаше одушке оном јаду и болу који осјећаше.

— Шта ће бити послије, мајко?... упита она с неким страхом. Па на једном скочи, по лицу јој се осу бледило и она готово дрхташе и од страха и од узбуђења. Она се чисто згрози од помисли, да ништа не ће бити од свију нада, које се сад тако повеличаше. Њој сину пред очи Мицина слика, само сад постаде тамнија но прије, а у тој тами њој се чињаше као да јој се руга и довикује: »Далеко је твоја срећа!« Њој зазуја у ушима, пред очи отпоче да се ковитла она тама помијешана са блеском жишка и пепела, она се подбочи на столицу и једва имаде толико снаге, да рече:

— Ти знаш, мајко, шта ће бити послије!

— Не знам, дијете, не знам; а кад бих знала, не бих ове муке мучила или бар не бих теби дала да се мучиш. Тешко је живјети у неизвјесности. Све се бојим ове жртве, све се бојим горих посљедица. Сад се бар надамо — а послије се

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

не ћемо ни надати. Сад бар чекамо — а кога ћемо послје чекати? Бојим се, дијете, да ме не кунеш више но сад!...

— Али ја не могу више овако живјети, мајко!

Стара је погледа отвореним очима први пут. Хтједе јој рећи: »А зар ја могу?« па се поплаши одговора и ућута, гушећи се од уздаха. Ове је ријечи још више поразише у њеној биједи, али се не осјећаше способна даље да мисли. Само јој сујаше у ушима: »Она не може више овако да живи!« Па мишљаше: »Њу разариће самоћа, досада без мужа, сумња из прошлости, сумња у садашњости!« Она у сваком покрету њена погледа чита несталност њених мисли; у свакоме јој провирује све оно, што је све више дријепи из куће. Њу та помисао тишташе силно, али јој не даваше маха да се чешће појављује. Гушаше јој махове у самом почетку, приблијајући се уз снаху и грлећи њен вити стас и причајући јој приче пуне наде и утјехе, с којима заједно дијељаху несрећу. Али прича, ма како лијена била, и нада, ма како шарено изгледала, ако не донесе за собом посљедице, пролази као тихи повјетарац на припеци, брзо: осјетимо га и — заборавимо. Такве су биле приче старичине. Њој хујаше »Не могу више овако да живим!« и она то гледаше у немирним борама њених хаљина, у дрхтавом покрету рука, у млазовима крви, која се појављиваше с времена на вријеме по образима; њој се од уобразиље чињаше да већ и ваздух одјекује од тих ријечи, да и врата шкрипе и да се кроз њих помаља ваздух пун студи и влаге. Шта да јој каже?... Не осјећа се сирота способна ни за што!...

Снаха је гледаше неко вријеме; њено стрпљење, које до сад потјецаше из диобе патње, сад се претвори у сажаљење, и њу стеже нешто око срца, па се чисто кајаше за ријечи, кајаше за мисли, па се онда кајаше и што живи! Тихо јој приђе и готово милујући оне сиједи власи, изустии:

— Шта је, мајко, реци... или...

Стара је опет погледа. Она познаде сажаљење у погледу, па је чисто боцну. Тога до сада није било. До сад бјеше у ње само сух, паћенички поглед, а сад влажан и топао. Шта ће бити кад и то престане? А да не престане, како је то могуће? Зар овим срством да нестане, које је готово у безумљу захтијевала од Мице? »Како ћу Љубу дочекати?« сијеваше јој

као муња по глави. Прва ријеч која буде, тицаће се узрока за његов повратак! Шта ће му се рећи? И зар ће онда бити среће кад се поврати? »Отели смо јој част!« јекнуће он. А без части нема среће!...

— Ох, мени несретној!... јекну она и паде са столице.

Снаха је погледа запрепашћено и притрча огрливши је рукама и прскајући је водом, која стајаше на клупици у једном разбијеном суду. »Шта јој је сад?« мишљаше она. Зар сад, кад се обје надамо срећи, овај покор. Од чега он долази? мишљаше она, трљајући стару по глави. Ноћ се све дубље хваташе, у соби бјеше врло мало свјетлости од жара. Њу подиђе страх. Тијело старичино се непомично пружаше по голој дашчаној подини, и она не смјеше више да остане сама. Остави стару и отрча до Мице... али кућа бјеше затворена, из собе одјекиваху звуци празнине. Она се чисто зарадова, страх мину, и она се осјети срећна. Отишла је код Марка, помисли. Готово одлети до куће и са више снаге и напора уложи да поврати стару. Њој се чињаше трљајући је по прима, од силног узбуђења, да је милује, гледајући јој танке, смежураве образе, који јој већ почеше да постају бљутави, отвараше се некакав извор милоште, и она се саже те их пољуби. Све је веће нестриљење обузимаше, она хтјеше да виче, скаче, готово погама да луна, само што прије ма ко да дозна крај њене несреће. Срце јој куцаше као помамљено, крв струјаше као под вихором; она прескакаше стару, вуцијаше је, готово хтјеше за косу да је чупа, те да што прије повуче знаке живота; њене мисли се прескакаху као крши по низбрдици, сумња бјегаше као ластавица од радости што се Мица жртвује, што ће Љуба доћи. Она се радује, јер у овом жртвовању види сву неистину свог мишљења; јер да је истина, зар би се Мица жртвовала? Код непоштена нема сажаљења! Али да није и ово нова замка?... помисли, али ово ишчезну као пахуљица на огњу, и њој блисташе у мислима, очима, одјекиваше у срцу срећа, срећа и само срећа!..

Стара отвори очи, које бјеху угуљене, као јутрња звијезда. Она не осјећаше више снаге ни за што. Готово молећи изусту: »Пренеси ме на постељу!« и кад се намјести на њу и

кад јој сиједа глава утону у отрцани перјани јастук, она прошапута :

— Само мало да починем, кћери... све ће добро бити..... Љуба ће доћи, а ти ћеш срећна....

Снаха је прекиде са журбом и чисто се љућаше на саму себе, што не може све ријечи у једну да стопа, толико јој тешко ова самоћа у сазнању лежаше на срцу :

— Он ће доћи.... Мица отишла.....

Стара је дохвати за руку и погледа разрогачено. Осу је смртно бљедило, и чисто јекну :

— Мица отишла!... па се онда трже и сјети злокобног : »Ја овако више не могу!« и ућута и само гледаше сваху, без икаква израза.

Она види да јој снаха не сазнаје још суштину овог дјела, она осјећа да снаха не може да предвиди добро последице овако долазеће среће; али не смије да је разори сад у радости, бојећи се последица. Она је само држаше за руке и мишљаше, шта ће? Да јој каже, уништиће је; да јој не каже, уништиће је. Како је тешко бити срећан! мишљаше. И она сад чисто зажали за оним стањем, у коме се налажаше прије ове извјесности. Колико онда бјеше наде и вјере, а колико сад страха и чуда. Не знађаше, да ли јој је милије да дође или не! И око чега се све то спотиче, мишљаше она. Око части! дошаптаваше јој нека унутрашња сила, од које се она грозвијаше. Зашто помислих на такво искупљење и зашто онда не мишљах ово, што сад мислим? Како се све то догађа? питање се она у чуду. Откуд се тако сабра несрећа? Рађа ли се тако брзо из среће срећа, као из несреће несрећа? Како је тешко рећи: сад сам срећнији, а како лако: несрећнији! И докле се простиру њене границе? До живота или и душе? Она јој је дала сад повода — како ће да сирјечи? Да тим сирјечавањем не учини већу несрећу? Хоће ли снаха посумњати да је воли, ако одврати Мицу од њеног пожртвовања? Да је не одврати, хоће ли доласком Љубиним донијети срећу снаси? Ах, шта да се ради? питаше се, чупајући своје сједије власи.

Снаха је још не разумијеваше, само је гледаше све зачуђеније. Ријечи радости изумираху у њеним прсима и отпоче опет да бруји у њима нека празнина, од које се она плашаше. едва је упита :

— Шта је вами, мајко?

— Ништа, дијете моје!.. ништа!.. не знам да ли то долази од среће или несреће!...

— Али које несреће, кад смо већ на прагу среће?..

— Ах, ти ништа не знаш!.. испале јој из уста, и она се трже преплашено. Снаха је погледа оштро и скочи са постеље. Готово грозничаво и с навалом питаше:

— Шта има још?... шта?..

Стара готово обезуми. Да ли да јој каже или не? У ком ће случају бити горе? Да је припреми... хоће ли она бити способна за ту припрему, или ће њом уништити све што племенито у њеној души почива, научивши је да лаже. Да је остави тако у незнању, хоће ли је убити прва истина? Она опет не знађаше шта да ради! Зажели смрт, али се ова споро креташе. Зажели стару несрећу с надом, али ова се удаљаваше страховитим летом, а за њом се подизане олуј. Но, снаха више не чекаше, но навали тако силно и одлучно, да и то нестрпљење повеличаваше боле старој.

— Реците, мајко, шта је!... реците!

Али стара ћуташе.

Снаху готово обузе гњев од нестрпљења. Она необуздано јураше по соби. Стара је гледаше с болом, у коме бјеше и страха. Прва се заустави пред њом и готово заповједнички узвикну:

— Но, реците!... па онда јекну: »Реците једном!«

А стара је докопа за руке, привуче себи, па тихо, као да се бојаше е ће ко чути, прошапутала:

— А Љуба?..

— Шта Љуба?!.. упита је снаха зачуђено.

— Шта ћеш му рећи?..

Она се још не сјеђаше. Све чудије гледаше стару. Њој се чињаше као да ју је памет издала, па тихо и бдно проговори:

— Шта је вами, мајко? Ви сте болесни!..

Но, стара је погледа озбиљно. И у том погледу не бјеше ни трага болести и нејасности. Она понови:

— Шта ћеш му рећи, кћери?

— Али кад и зашто, мајко?... питаше је у чуду.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— Кад те буде питао како, је и зашто дошао?...

Тек јој сад свану. Ноге јој се пресекоше од страха, у жилама удари крв с већом силом, у мислима се ишчупа сваки ред, и она готово бесвијесно гледаше стару, појимајући значај њенога бола. Око срца јој се ови студен, од које је заболи у прсима. Дође јој тешко од ове истине, јер видје све разорено. Она се препаде од овог питања и у први мах хтједе сама да га спријечи, па као муња скочи са столице и појури к вратима, али се од кључаонице трже, као од огња, јер се сјети да је већ доцкан. Мице не бјеше дома. »Она је отишла да нас спасе« — помисли. При потоњој ријечи њој опет сину нека нада. Кад се већ жртвује — нека се жртвује до краја! За љубав среће — треба по пеки пут и лагати! Али шта ће бити ако дозна последице! Како ће се издржати тај удар? Па опет, сад је све доцкан, Мица је отишла, њена се част повратити не може; већ се мора бирати нов начин, којим ће се нагјерати срећа на прави пут, као киша с крова у цијеви. Она се не осјећаше способна да о томе мисли, зато, прибравши сву снагу, а појачавши наду, с тога што се Мицина част повратити не може, она се приближи старици и тихо поче:

— Мајко, сад је већ доцкан. Сад треба мислити како да се он дочека — и ништа више. Миц асе је жртвовала, а ми.....

— А ми ћемо носити на нашим плећима гријех, који ће нам спрјечавати срећу. Боже, зашто нијесам тако прије мислила! Од овога не би ништа било. — С великом натегом она се исправи у постељи и погледа снаху дубоко у очи, па продужи: — Како ћеш му одговорити? Реци! Не може се мужу лагати до краја, а кад мислиш да си дошла крају, и да је он већ у твојим рукама — онда тек настаје почетак твоје брукe! Ох, ја све то добро знам, јер сам дуго живјела и доста видјела. Куд ми се памет изгуби?! Али ја сам свему крива. Како ћу тебе да спасем?... то ме научи!... то!... то!.. и она паде на јастук склопивши руке. Будућност јој сину пред очима као огањ. Она лијепо видје све растурено и уништено. Она видје како се цијели живот развлачи као дим, како трне као угарак, како се тули као пепео. Не осјећаше више потребе ни да мисли, ни да говори, ни да пита. Код свега ће бити једно исто: ништа! Једини начин био би да он ништа не дозна, али је то

немогуће. Живот је дуг, а послије десет година, десет пута је теже сазнање по сад. Сад би бар сагорјело постепено, та ето откад већ гори! а онда би пренуло као гром. Ко би тад издржао тај удар? Да, али она то не ће дочекати; али то ништа не значи; мајка живи вјечито, душа јој миреше и кружи и кад живот труне; па зар и душе да труне послије свог сазнања? По ријечима сваких она види да је већ касно, по вратити се ништа не може, па бар нека се чека! Али како?... И она се чисто најежи, помисливши на Љубу, блиједа, разбашурена и ужаснута, како гони своју мајку; како злоставља и јури своју љубљену жену, разочарап у часности како грли своје дијете, не пуштајући га у руке ових бешчасника, па се згрозил помисливши: »А шта ће он с дјететом?... и на један мах јој поглед паде као муња на колијевку. Она доби неку извапредну снагу и скочи с постеље, повукавши снаху за собом. Ова полети за њом као сумахпута. Стара докона покривач, застрт преко дјетиње главе, тихо га свуче па пиже, и из очију јој се слеше топле кани на ужагрено дјетиње лице. Гледајући дијете, она дрхташе, осјети како јој снага малаксава и прихвативши се за снаху, примицаше је себи, па онда, кад јој се грло напуни ријечи, јецаше:

— Дијете!... Дочекај га са сином!... Кажи!... Све кажи!... Кажи: изгубисмо част, име... све... све... али ћути, чувај нас... сачувај бар синовљеву част!... У очајању за његову срећу, жртвовамо све!... па не могне више, већ паде на снаху гушећи се у сузама...

И кад је сванула Нова Година, спремаху се да дочекају Љубу — са сином у руци.

Ник. Т. Јанковић.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

SAINTE-BEUVE.

napisao D.r Torkvato

Sainte-Beuve rodio se je 1804. na 23 decembra u Boloñi na moru. Svršivši s odličnijem uspjehom humanistične nauke u mjesnom zavodu, preseli se u Pariz, gdje se bijaše odao liječničkoj struci; ali nakon malo vremena, poput mnogih drugih, okrenu leda Ipokratu i Galenu, da se posveti književnosti.

Pisao je u raznijem pariškim listovima i razglasio se je gorljivijem pristašom romanticeizma. I ako nije htio slijepo pristati, poput nekijeh drugijeh književnika, uz razne stranputice glavnog zastupnika romanticeizma, Viktor-Huga, prihvatio je ipak tendenciju najnovije škole, branio ju je ne samo u književnijem člancima pojedinih novina, već i u posebnijem djelima, kao n. pr. u *Portraits contemporains*. Sainte-Beuve odlikovao se je u tako zvanoj psihološkoj kritici, a može se punijem pravom nazvati i nezinijem osnovatelem u Francuskoj.

U raznijem člancima, koji su ugledali svijetlo u *Revue des deux Mondes* i *Nationalu*, nastojao je pomniivo ispitati najvrijednije književne publikacije francuske literature, posluživši se u tu svrhu raznijem biografskijem prigodama pojedinih pisaca, da nam poda dotjeranu psihološku sliku duševnog njihovog života. Ove je članke dao kasnije sakupiti u šest svezaka i objelodaniti u Parizu god. 1852. pod naslovom *Portraits littéraires*.

Kao pjesnik najprije se je istakao svojijem djelom *Poésies de Joseph Delorme* (1829), *Consolations* (1830) i *Pensée d'août* (1837).

Najbole je njegovo djelo *Histoire de Port-Royal* (1840-1860), sastavljeno iz raznijeh njegovijeh prelekeija o jansenističkoj školi Port-Real. Godine 1840., pod ministarstvom Thiers-a, bio je imenovan glavnijem knjižničarom Mazarinske biblioteke, a 1845. Viktor Hugo uveo ga je u francusku akademiju, da zauzme mjesto Kazimira Delavigne. Malo dana iza februarske revolucije zahvali se na časti bibliotekara i privremeno se povuče u Belgiju. Godine 1850. stao je ponovno u *Constitutionelu* pisati nove kritične studije, koje je kasnije dao sakupiti pod

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

naslovom *Causeries du Lundi*. Treba ipak opaziti, da mu ove studije mnogo zaostaju za onim prijašnjim.

Nakon državnoga preokreta 1851. stao je surađivati u *Moniteur-u*, povrativši se k principima klasicizma. I ove je studije zajedno štampao pod natpisom *Nouveaux Lundis*. Kroz ovo je vrijeme Sainte-Beuve bio imenovan profesorom latinskog klasicizma u Franceskom Zavodu, ali nakon malo, zbog političkih svojijeh načela, morao je to mjesto napustiti. Suradivao je također i u drugijem francuskijem smotrama. U *Revue des deux Mondes* objelodanio je divnu svoju studiju o Amperu.

Godine 1857. bilo mu je dodijeljeno jedno mjesto (*maître des conférences*) na normalnoj pariškoj školi, ali se i ovdje nakon malo zahvali, postavši glavnijem saradnikom *Constitutionnela*. Biran u Senat, pokazao se je u više prigoda pristašom liberalnijeh načela.

Silnom talentu i prostranoj erudiciji Sainte-Beuve-a mnogo su naškodile razne njegove metamorfoze. Od pristaše romantičizma pretvorio se je u gorljivog zastupnika klasicizma; u politici bio je sansimonovac, orleanista i bonapartista. Uz razne svoje preokrete Sainte-Beuve nije se ipak preobrazio, niti je iščezla prijašnja njegova individualnost: pod drugijem odijelom prepoznaješ istoga čovjeka. Najbolu svoju stranu znao je sačuvati, glavni temelji ostali su netaknuti.

Shvativši dobro stvar, može se slobodno kazati, da je to bila samo djelomična transformacija. Ovo izgleda na prvi mah kao kakova kontradikcija, ali kad se radi o Sainte-Beuve-u, cijenim, da nema tu nikakovog protuslovlja. Uz razne sekundarne preinake, kod néga se opaža ipak jedna savršena cjelina: on je ostao vrsnijem kritičarom i ništa drugo. Da, njegovo se mišljenje mijenja; obožava što je prezirao, prezire što je obožavao, ali je glavnijem načelima ostao dosljedan. Pod kojom bilo formom predstavila nam se njegova misao, opažaš kritičara, pa bilo i proti njegovoj volji. Kritičar ti se otkriva pod pjesničkijem zanosom i romanopišćevom maštom kao i pod povjesnijem aparatom. On je shvatio najbolju svoju stranu i takovim se je htio iskazati. Nemu bi punijem pravom dolikovao naslov La Harpe-a *grand Perrin Daudin de la littérature*, drugijem riječima — velikog književnog sudije. Poput La Harpe-a, ali uz

druge sposobnosti, Sainte-Beuve sudio je žive i mrtve. Pjesnici, filosofi, romanopisci, moraliste, govornici, izobražene žene i one od salona, pisci sviju vremenâ i narodâ, od Virgila do Feydeau-a, svi su se morali predstaviti sudbenom stolu ovog kniževnog Minosa, koji ih je, da se tako izrazim, *classés, cliqués, claqués*.

Sainte-Beuve usavršio je kritiku podavši joj novi metod; spojivši biografiju sa kritikom, pomiješao je osobu s piscem i stvorio jednu savršenu cjelinu — *kniževnika*. Ovaj metod, i ako ne može škoditi kada se radi o mrtvijem osobama, treba veoma oprezno primjeñivati kad je govor o živijem piscima. U tako delikatnoj materiji ni sam Sainte-Beuve nije znao uvijek izbjeći pogibao: višekrat pustio se je zavesti raznijem predrasudama; mnogo puta, igrajuć se iskrom, opekao je prste i sebi i drugome.

U prkos ovoj mahni, po smrti Gustava Planche, on većijem pravom od Janina, zaslužuje naslov *kralja kritike*; takova je universalnost i moć ñegovog uma, finesa promatraña, ugladenost mišleña i svestrana erudicija.

Ñegovi stari i novi *Lundis*, pravi su kodeks ugladene, prostrane, filofske i učene kritike, koji te zabavljaju poput kakova romana i istodobno poučavaju kao kakav znanstven traktat.

A sada samo dvije riječi o Sainte-Beuve-u kao pjesniku, koji mnogo zaostaje za kritičarom.

Kada sam prvi put prolistao tri glavna ñegova pjesnička djela, cijenio sam da postoje dva različita Sainte-Beuve-a: jedan vrstan kritičar, a drugi loš pjesnik. Takova je razlika meñu pjesnikom i kritičarom, kao od neba do zemle. Uzalud ćeš tu tražiti pjesničkog zanosa, bogatu maštu i originalnijeh ideja — od svega toga ništa.

Prvo ñegovo pjesničko djelo *Poésies de Joseph Delorme* (1829), publika je s nekijem prezirom odbila, a donekle i s punijem pravom. Šta se dobro nalazi u ovome djelu 24-godišñega pjesnika? Hiñeni osjećaji, pretjerana čuvstva u mršavoj formi izražena, nikakova cjelina, podla seksualnost, kao, i u ñegovome romanu *Volupté*, i neka maglovita, neshvatljiva psihologija. Jednom riječju, tu fali nešto živo, mlado, zanosno — fali pjesnik.

U uvodu, nekoj vrsti ispovijesti, Sainte-Beuve se nazivlje učenicom Andrije Cheniera; ali na žalost, dok je znao prisvojiti njegove mane, nije znao slijediti i njegove vrline. Božanstveni zanos Muze, uspomena stare lepote, živa i muževna riječ, ganutljivi prizori — sve to fali. Dovoljno je usporediti Delormeovu *Ružu* s neumrljim elegijama Cheniera; dok se u ovijem opaža pravi pjesnički talenat, kod prvoga nema ni traga pjesničkog zanosa.

Nije to učenik Andrije Cheniera, ja bih volio kazati, da je to *Parny*, gdje odobrava Dumasovu *Antony-u*.

Iza ovog prvog pjesničkog djela, nakon malo vremena, objelodanio je i svoje *Consolations* (1830.); a po priznaću samoga Sainte-Beuve-a, bila bi jedina kolekcija, koju je javnost donekle prihvatila. Inspiracija je gotovo ista kao i u prvoj, i ako nije originalna nije ipak tako bizarna i tvrda kao prva. Sainte-Beuve nije od onijeh, koji bi mogli o sebi kazati s francuskijem pjesnikom: *Mon verre n'est pas grand, mais je bois dans mon verre*.

Tamo i amo u ovome djelu ima i lijepijeh tačaka i dotjeranijeh ulomaka; ali ni ovdje niti sjene, koja bi nam odavala pravoga pjesnika. Pjesnička duša, ukus i zanos, kako je shodno opazio Vauvenargues, potpuno fale.

Jedina kolekcija, kojom bi se donekle mogli zadovoljiti, bila bi *Pensée d'août*, u kojoj se nalazi i nežnih i plemenitih osjećaja, ali vrlo slabo izraženih. Forma uvijek fali.

Ni stil, ni ideja Sainte-Beuve-a ne odaju nam pjesnika. Izbor predmeta, način obrađivaña i neke druge svojine otkrivaju nam samo kritičara. Zbog toga on raznijem i divnijem notama svraća pozornost čitatelâ na lepotu i suglasje rime. — Ovako ne radi pjesnik, a Sainte-Beuve to je dobro shvatio i na vrijeme se je oprostio s pjesništvom, da se vas posveti kritici. — — —

Između Sainte-Beuve pjesnika i S. Beuve romanopisca nije velika razlika — prelazi se iz intimne poezije k intimnom romanu; zaokruženi smo jednakom nezdravom, pokvarenom i kužnom atmosferom.

Volupté nije roman već neka vrsta mistične kritike, traktat iz patologije. Predstavlja nam staru borbu puti i duha;

duh pobjeđuje nakon što se je tijelo okalalo u najprostijem brlogu.

Od pet glavnijih osoba u ovome romanu, jedina gospoda Conaën zanima nas. Nu nam je pisac takovom delikatnošću orisao, kako umije samo S. Beuve, kada se radi o krasnome spolu. Što se tiče glavnoga junaka *Amaury*, glasoviti Veuillot lijepo ga je kvalifikovao, raspravljajući ne znam o kojoj ličnosti, *melanholičnom ženetinom*. Luta po osamljenijem mjestima i plaćući moli psalam *Super flumina Babilonis*, povraća se kući, otvara stare erotske pjesnike i baca se u naručaj najpodlijih užitaka, kojim se već prije bijaše odao. Ne usudujem se slijediti njegova metafizična promatraña i neizvedive težnje. Cijenim, da ne postoji žalosniji prizor od ovog mlhavog i nestalnog stvara, koji nije sposoban da se podigne do kakove muževne kreposti i samoprijegara.

Ako je istina da se u sličnijem romanima mnogo puta sam pisac krije pod drugim imenom; ako Jacopo Ortis, Werther, Renat, Adolf i Obermann prisvajaju nešto iz Foscola, Goethe, Chateaubrianda, Constanta i Senancourta — kakovu će ulogu igrati Sainte-Beuve u svojem romanu *Volupté*? Cijenim, da nije tako teško prepoznati. I u ovome romanu fali forma i najbolje sposobnosti francuskog romanopisca (*ce qui n'est pas clair, n'est pas français*). A stilu bi se dalo prigovoriti i sa gramatičnog gledišta.

S. Beuve brzo je shvatio, da je zabasao; zabacio je pjesništvo i romantiku, povratio se je kritici — na kojemu je polu sjajno uspio.

ИМБРО пл. ТКЛАЦ О ПЈЕСНИКУ ГОРСКОГА ВИЈЕНЦА.

Под потписом Н. Ф. штампало је *Берлински Дневник* у септембру 1896. три подлиска (Das Fürstenhaus von Montenegro, — Ein Montenegrisher Selbstherrscher — Schwiegereltern) из пера познатог публицисте Имбра пл. Ткалаца, који је у листовима њемачким писао највише (особито у берлинској *Nationalzeitung*) под псевдонимом Hector Frank. Ови подлиски су потекли поводом прошевине и вјенчања тадашњег италијанског пријестолонаследника Виторија Емануела с црногорском кнегињом Јеленом. У првome од њих госп. Ткалац говори о Петру II, те како је за нас свака биљешка о Владици Раду драгоценост, држим, да не ће бити на одмет исписати утиске о њему једнога тако дубоког посматрача, какав се свуда показао писац ових подлистака, у нас данас на жалост већ врло мало познат.

». . . . Његов наследник и синовац Раде, који је као духовник и владика познат под именом Петра II. (1839-1851), био је до крајности занимљива и важна личност. То је неоспорно био најљепши човјек, кога сам ја икада у своме животу видео; једна сјајна појава с потпуном сразмјериношћу свих својих дијелова, с класично лијепим лицем и озбиљним али благим изразом, с готово женски малим њежним рукама, а при том крупнога гласа, који је премашао у велико и његов високи и поносити стас. Носио је кратко потејечену округлу браду, а ишао је готово увијек у црногорском руху; нико га није никад, од посвећења му, видео у његовом епископском одијелу. Његова изредна љепота учинила је велике утиске на дворовима у Петрограду, Бечу и Напуљу; отмени женски свијет на свим дворовима уздисао је за овим кнезом духовником, а он је био тако мало у стању отети се овим чарима, да је подлегао сушници, која га је у његовим четрдесетим годинама покосила.

»Владика Раде — тако је и сам народ волио да га зове — био је човјек необично од природе обдарен. Оскудно своје научно образовање допуњавао је он озбиљним и пространим самоучењем, што му је помогло да научи руски, француски и италијански, и да се у овим књижевностима готово потпуно

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

одомаћи. Његови књижевни идеали били су вазда нарочито грчки класици, с којима се упознао у руским и француским пријеводима, и Данте. Био је у велико обдарен као пјесник, опјевао је у многим извршним јуначким пјесмама ратничка дјела свога народа, написао је дубоки философски сијев *Луца Микрокозма*, за тим савремену трагедију *Лажни Цар Шћепан Мали*, епизода из прошлости Црне Горе, и један драмски сијев особите пјесничке јачине и љепоте, у слободноме руху Гетеовога Геца фон Берлихингена: *Горски Вијенац*, у коме се представља ослобођење Црногораца испод турскога јарма у год. 1696, и који неоспорно уз сијев Мажуранићев *Смрт Смаил Аге Ченгића*, заузима највидније мјесто у новијој српско-хрватској књижевности. Не ће се с тога нико чудити, да је човјеку с таквим даром и образовањем, поред свега његовог најтоплијег патриотизма, било на дому често тијесно и тешко, те да је с тога, кад год је могао, одлазио у иноземство, да се особито, и најрадије, заустављао у Млецима; али се исто тако не ће моћи осудити ни замијерање његових поданика, да је доста занемаривао управне послове у својој земљи и цркви.

»Ја сам познао лично Владика Рада год. 1847. приликом проласка кроз Беч, код заједничког нам пријатеља Вука Караџића. Вук је успио да наговори владика, да свој сијев *Горски Вијенац* штампа у Бечу, те ми је био дао на читање његове прве отиске још у листовима. Мене је овај величанствени сијев одушевио у толикој мјери, да сам умолио Вука, да би ме представио владици. Моје одушевљење пред самим владиком за његов сијев није била обична банална учтивост; моја радост што сам га лично могао познати била је врло усрдна. Моје искрено дивљење морало је учинити врло пријатан утисак на овог озбиљног човјека, навикнутог на сваковрсне хвале, јер ме је одмах за тим позвао и охрабрио да га посјећујем сваког дана, докле се у Бечу будем задржавао. Како сам тада био још врло млад, овај ми је позив јако поласкао, те сам му се врло радо одазвао. Вјероватно да му је Вук о мени већ био говорио с пријатељском пристрасношћу, те ће се јамачно тиме објаснити, да се кнез-владика обходио са мном као с вршњаком, који би му у сваком погледу био раван. На његов захтјев ја сам му морао приповиједати о Паризу и Берлину и

о својим славним учитељима. При томе би он по који пут уздахнуо и додао: »Како си срећан, да у својим младим годинама можеш учити све тако добре и лијене ствари у тако извршних учитеља! Шта бих ја дао, да ми је таква срећа могла у дно пасти! Јер шта сам ја могао научити у нашој Црној Гори и у једној богословији? Истина је, да ја непрестано учим, трудећи се да надокнадим што сам у младости морао пропустити. Али све се то сад ради на парче и на махове, јер ми недостаје научна основица«. Једном сам се усудио одговорити му на та јадиковања: »Ја бих, Свјетлости, са своје стране промијенио све научено за тако велики пјеснички дар као што је Ваш. Учити се може колико год нам у главу иде; али величина и изворност духа стоје много више над оним што нам учење може дати.« — »Теби се јамачно чини, одвратио ми је он на ово с осмијехом, као и нашему Вуку, који тврди, да је глава старија од пера. Дођи међутим на једну годину у Црну Гору, па ако по њеноме истеку опет будеш тако мислио, повјероваћу у то и ја«.

»Ја свакако нијесам могао примити позив, да годину дана останем у Црној Гори; али сам обећао да ћу тамо отићи на краће вријеме, што сам и учинио под јесен 1850. О овоме своме првом боравку у Црној Гори, који је морао бити тим краћи, што је Владика имао ускоро поћи у Напуљ, пошто је стање његових плућа било јако погоршало, ја ћу можда говорити у којој другој прилици. Овдје само да напоменем, да пребивање у Напуљу није задржало ни ублажило болест, и да је пјесник-философ »Црних Брда« издахнуо равну годину за тим на своме дому, дубоко и искрено жаљен од свих, који су били срећни да познаду овога духовитог и племенитог човјека«.

Упитао сам Г. Ткалца, који ме већ од више година одликује својим пријатељством: је ли и гдје изишао онис његовог првог пута у Црну Гору? на што ми је он сам са жаљењем одговорио, да није доспιο написати га, да је за то сад већ и сувише остарио, а да су му и биљешке с тога пута једним случајем неспоразума уништене, као и многе друге важне хартије, нарочито многа писма знаменитих људи прошлога стољећа.

KŃIŹEVNI PREGLED.

Bosna i Hercegovina u hrvatskoj pripovijetci.

— Svet. Ćorović. — (3)

Slična ovoj je i ona pogreška u pripovijetci *Bez Nade*, gdje jedna djevojka kaže materi: „*Mati, Hilmo me isto voli*“. Naše djevojke stide se, ako im mati i preko drugoga dozna za ašikovanje, a kamo li da joj same trĉe, pa da priĉaju o tome.

No najnevjerovatnije je ono, na str. 66. (*Bez Nade*), gdje hanuma savjetuje i uĉi staroga Alagu, da prihvati za posao, da se brine za vinograde itd. Ko dobro poznaje Muslimanke, ovako ne ěe pisati. Svaki Musliman *domaĉin* je u svojoj kuĉi, i ni jedan ne ěe trpjeti, da ga žena uĉi pameti, naroĉito ne na ovaj naĉin.

Isti Alaga, inaĉe *vrlo uvaŹen* i od svakoga *poštovan* ĉovjek (str. 27) nareduje, da mu se veĉera od kuĉe donese u Ćindinu baštu, te da tu veĉera. Koliko mi znamo, jedan ĉovjek, koji po red svoje kuĉe veĉerava po baštama, i to po baštama koje bi trebalo da se zovu *mehane*, ne moŹe biti kod Muslimana ni uvaŹen ni poštovan. Mi upravo sumĉamo, da je i bilo takovog ĉovjeka, ako nije pijanac ili raspikuĉa. I Omer-efendija, koji na str. 109, 205, 206, i 207 drŹi onako dugaĉke i onako smišlene govore, kao zagrebaĉki pravnik kakav, ne izgleda nam nikako Mostarac. Mi poznajemo mnoge i starije i mlade Muslimane, poznajemo ih i koji lijepo znadu govoriti, ali *onoliko* i *onako* da govori mi ne poznajemo ni jednoga, niti ga je bilo, niti ga ima, jer bi ĉak i Mehmed Ćelaludin Kurt trebao da ide u Ćega na zanat¹⁾.

Najveĉa je pak pogreška ovih pisaca, Źto su se luto ogrijeŹili o svoje sugradane, Muslimane, mostarske i to na viŹe mjesta, u pomenutoj pripovijetci *Bez nade*. Oni su pokuŹali, da opiŹu

¹⁾ Kurta bi svakako trebalo dati na zanat, jer s ovakom pameti kanda ne ěe daleko dotjerati. U Ćega je n. pr. i ovo *narodna pjesma iz Bosne*:

PoŹetala Miza materina —

Ala pirga na pirgu

Nek se pirga Źiri,

Ala Hrvat na Maġar

Nek se Maġar luti....

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

one Muslimane, koji, ne radeći, propadoše, a svoju djecu zapustiše, da postanu pijanice i skitnice. Mi ne poričemo, da je bilo i da ima i takih ljudi u Mostaru, ali ih nema onoliko, koliko pisci hoće da kažu. Po njihovome pisaću mislilo bi se, da su se svi Muslimani istrošili i propali (izuzevši samo nekoliko njih) a da su sva njihova djeca skitnice i pijanci, dok mi ne mislimo da je tako. Pisci *grdno vrijedaju* omuladinu muslimansku, kad, kroz usta jednoga starca (koji gleda pijance), vele: „To je naša nada. *Taki su nam svi!*“

Pored gore spomenutih u Osmana-Aziza nalazimo i nekih sitnijih pogrešaka. No preko njih možemo slobodno preći, pošto nam ne mogu mnogo koristiti, a oduzele bi nam odviše i mjesta i vremena. Nama su dosta ove istaknute pogreške, pa da dokažemo, da ni Osman-Aziz ne poznaju svoje zemljake kako bi trebalo, premda ih nešto bolje poznaju nego Lepušić...

A šta da reknemo o Mulabdiću i njegovim rabotama? Držimo, da o njemu ne vrijedi govoriti mnogo. Sve one pogreške, koje krase djela Lepušićeva i Osman-Azizova, krase i njegovu knjigu. U *Zelenome buseću* na dugo i na široko se pripovijeda o ulasku austrijske vojske u Bosnu, pa i to — pogrešno.... Među tolikim osobama njegovim, mi ne vidimo ni jednoga izrazitijega tipa; ne vidimo lude, nego nekakve lutke, koje igraju i skaću po volji piščevoj. A ove lutke *nijesu* Bošnjaci i ne dao Bog da budu taki! Pisac je htio da istakne ondašnje raspoloženje Muslimana prema Austriji i neznojnoj vojsci, pa mu to nije pošlo za rukom. Mi tude ne vidimo ni jednoga *odličnijega* Muslimana, koji je s oružjem u ruci očajnički branio svoju slobodu i nezavisnost (a takih je bilo najviše), nego vidimo nekakve obične razbojнике, koji pale tude dućane, ni sami ne znajući zašto i vidimo nekoliko kukavica, koji drhéu pred imenom jednoga soldata...

Uzged moramo napomenuti i to, da je Mulabdić, na zadnjih 30 stranica svoje knjige, kopirao Osmana-Aziza, više, nego li bi bilo dozvoljeno. Kao što Osman-Aziz (u pripovijeteci *Bez nade*) imaju svoga Alagu, tako Mulabdić ima Muharemagu i kao što Alaga ima sina Mehmed Aliju, tako i ovaj ima svoga Mustafu. Osman-Azizov Alaga ne da svome sinu da uči škola, nego ga pusti da postane skitnica, a Muharem Mulabdićev ta

kođer ne da sinu da ide u školu, nego ga pusti da postane skitnica. Osman-Azizov Mehmed Alija bije se te ga vode u zatvor, a Mulabdićev Mustafa takoder se bije i vode ga u zatvor. I Osman-Azizov Alaga i Mulabdićev Muharemaga gone sinove iz kuća. Uz ovo Osman-Aziz imaju svoga Omer efendiju, koji svoga sina školuje, a u Mulabdića ima Mehmed efendija, koji opet školuje brata...

Druga knjiga Mulabdićeva *Na obali Bosne* sadrži dvadeset sitnih crtica. Svih dvadeset slabe su, neobrađene, gole kao prosjačad. Izgleda, da su više pisane za djecu, nego li za odrasle lude, i više se čuditi *Matici Hrvatskoj*, što ih je izdala, nego Mulabdiću, što ih je napisao. Čitajući ih, došli smo do toga uvjerenja, da ih pisac nije *pisao* posmatrajući lude i život oko sebe, nego gotovo *prepisivao*, čitajući razne priče bolih i slabijih pripovjedača. Svoje osobe povadio je on iz knjiga (nikako ne iz života) a najviše, čini nam se, iz knjiga Lepušićevih i Osman-Azizovih, pošto su mu osobe sa njihovim vrlo, vrlo slične, a sličan mu je i način pisaња.

Da ovo potvrdimo i jednim primjerom.

U ertici Mulabdićevoj *Kumovi* (str. 14) momak jedan usred jednog društva pita djevojku:

— Fato!

Djevojka pogleda u neg.

— Hoćeš li ti meni?

— Hoću, izusti ona.

— Da Bog da s hajrom! — viknu sva družina...

Kad bi Mulabdić pisao istinito, *iz života*, ne bi pisao ovako, jer ko će mu vjerovati, da jedna muslimanska djevojka usred društva ovako otvoreno rekne, da će poći za momka! On je sam Musliman, pa je toliko *kratkovidan* da ni to ne opazi, a *dalekovidni* (kako u njegovu *Beharu* nedavno pisaše) vide eto i „što im je posve za duvarom...”

Ovakih primjera našli bismo još mnogo, ali ih nije potrebno iznositi. Na piscu, koji kopira drugoga, koji nije vjeran i istinit, ne vrijedi se duže zadržavati.

Sad nas evo kod *Savke*, pripovijetke I. Dobžanskioga. Kod nega upada u oči to, što je gradivo uzeo iz života pravoslavnih Srba, dok su svi gori spomenuti pisci uzimali iz života mu-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

slimanskog. No on je i gore uspio nego svi oni. Njegovе osobe govore lošije nego i Lepušićeve. U njega pravoslavna Bosanka zove Vaskrsenije *Uskrsom*, duge pletenice *dugimi pletenicami*, a govori *najradje* mjesto najradije i t. d. Ta ista djevojka govori *vi* momku, s kojim se od malena poznaje i s kojim je ostala dobra prijateljica i kad su odrasli. U Bosni se i tako rijetko čuje *vi* (osim u novije vrijeme) a, u ovakim slučajevima, ne čuje se drugo nego *ti*. . . Još ta djevojka ide momku na posjetu, njegovoj kući, i ako nijesu u srodstvu, a toga nema, naročito ne ondje, gdje je „običaj, da se mlada sestra ne smije vidjeti, dok se starija ne uda...“ (str. 8.) Čudnovato je i to, kako može djevojka pitati momkovu mater: „Kad ćete gospodo vi ženiti Peru?“ (str. 39.), kad bi se u Bosni takva djevojka smatrala više nego raspuštena. Još je čudnovatije, kad ona priča momku, kako se nekakva kapetanica, pored muža, gleda s drugim oficirima (str. 40). A najčudnovatije je ono, kad ona pred momkom govori njegovoj materi: „Kako vam je Pero liep!“ te kad je stara nagovara, da se sa Perom polubi, *što ona i uradi*. Dobžanskiome, sigurno, nije poznato, da bi u nas svaka mati proklela sina, koji bi uzeo *ovaku* djevojku, a ne bi ga sama na to nagovarala kao ovdje. . .

Najposlije ima i jedna pripovijetčica, što joj je natpis *Zvonarov telig*, a napisao je nekakav Pustiňak ispod Malića. Ova pripovijetka toliko vrijedi, da o njoj — ne vrijedi govoriti. U ostalom iz *Osvitove* redakcije i *Osvitove Knižnice* nijesmo se mogli ničemu pametnijemu ni nadati.

Po svemu, što smo gori naveli, vidi se: da hrvatski pisci, koji pišu pripovijetke iz Bosne, *ne poznaju* ono o čemu pišu, ne poznaju naroda iz čijega života uzimaju gradivo za te pripovijetke. Naravno, da takove stvari ne mogu ni vrijediti.

(nastaviće se)

PJESNIŠTVO.

Horatijeva oda.

(I. 1.)

Mećenate, koleno davnijeh kraljevâ!
O moja i obrano i slatki ponose!

Ima kome milo je kolima sabrati
Olimpijsku prašinu, a žarkim točkima
zaminuta bijega, i kita počasna
k bogovima diže ga svijeta carevima.

Ńeko voli, prevrtnih Kviritâ gomila
ako vojšti na časti popet ga trostruke;
Ńeko, ako u svoje izaspê žitnice
štogodi se s guvana zgrne Libijskijeh.

Kukom rado ko krêi djedovsku rudinu,
nigda ne ćeš sklonit ga i da mu ponudiš
Atalovo bogastvo, drijevom Ćiparskim
plašiv brodar Mirtovu pučinu da para.

Bojeći se trgovac Afrika, koji se
rve s valom Ikarskim, imaŃa hvali svog
dokolicu seosku; za tim rašijane
zbija lade, nevičan snositi nemaŃe.

Ima ko Ńi Masika staroga na čaše
ne mrdi se, Ńi punog krŃiti od dana —
sad u hladu zelenog drveta izvalen,
sada časnoj na glavi vodice tihane.

Mnogim vojna ugada, pa truble zvukovi
s rogovima spleteni, i ratni užasi
od materâ ukleti; na dvoru mrzne se
zaboraviv suprugu lovac omilelu,

jal' su štenci košutu vjerni nadozreli,
speta gvožđa jal' vepar Marski je skršio.
Mene bršljan, nadarje čelâ naučenih
s višŃim jati bogovim, gaj mene studeni

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

i Ninafa lagano horo uz Satire
odvajaju od puka, Evterpe ako mi
ne ustegne sviralu, a Polihimnija
ne odbije Lezbovsku liru navijati.

Po tom ako u lirske vraće me umetneš,
vrhom éu od tjemena zv'jezde dotaknuti.

Na Cetinju 1903.

L. Zore.

Nad grobom
Dum Ivana Stojanovića.

Dum Ivane, Ti pod pločom hladnom
Vječni sanak spavaš u semoći;
Ded', pogledaj učenika Tvoga
Nad grobom Ti, sad sred crne noći,
Gdje uzdasim mlada prsa mōri
I tihano prahu Tvome zbori:

Plakao sam, plakô... kad te samrt
Iz naručja digla Srpskog roda
Prije, neg' što e'jeli narod Srpski
Živu tebi slave v'jenac poda;
Iz srca sam sipô suzu svaku,
Kad te pratih do na ovu raku!...

Plakao sam!... Sad ne plačem, nego
Nad svetijem ovim grobom Tvojim
— Da bi svatko stopam Tvojim stupô —
Ja Gospoda Svemoćnoga molim!

...Ti počivaš na grobovâ nivi:

„Blago tome ko do vijek živi!“

30. I. 1903.

Abećedović,

Pustite me!....

(iz „Mekih zvuka“).

Pustite me, da još malo	Sjetio me nešto mjesec
U noći uživam;	Blijedog joj lica,
Da još malo tu na travi	A zvjezdice toplog sjaja
O sreći prosnivam;	Crnih joj očica;
Pustite me, da još malo	Pa bih htio da poletim
Ovdje u samoći	Tamo do zvjezdica,
Gledam, kako mjesec pliva	Da s' nalubim sitnih zvijezda.
Po zvjezdanoj noći.	Mjesečevog lica.

Sarajero 1902.

Marinko.

Pjesme Didaka Pira.

[nastavak, v. br. 2]

DE ILLVSTRISSIMA
VRBE RHACVSA.PETRVS PHILIPPVS ASIRELLVS
SECRETARIVS FLORENTINVS.

Hic mare dat scopulos, salebrosa que littora circum,
 Vrbsque sub immani libera monte iacet.
 Orbe suum toto pandit Rhagusia nomen,
 Integra quod nullo læsa pudore manet.
 Hæc habet innumeras naues in gurgite vasto:
 Quælibet huc auro pondus adaucta vehit.
 Et sibi quæ tellus prohibet, Neptunus aquarum
 Arua dedit multo fertilia Deus.
 Hæc iuuat externos dapibus conferta superbis,
 Aereque dat dignis munera digna suo.
 Moribus, ac animo secum Florentia compar,
 Diligit ac ciuem ciuis amore pari.
 Viue memor doni Diuûm Ragusia felix,
 Atque mei semper candida viue memor.

FINIS.

BIJEŠKE

Prošla je polovina vijeka, kako je srpski narod izgubio svoga ljubimea pjesnika, Branka Radičevića, koji je bio jedan od najoduševljenijih boraca za preporodaj srpske knige. Prošlo je dvadeset godina, otkada su prenesene kosti ovjenčanoga pjesnika „Dačkoga Rastanka“ iz Beča na Stražilovo. Pravo vele „Srpske Novosti“, da ova godina pripada Branku Radičeviću i da u ovoj godini cio srpski narod treba da bar jedan dan posveti uspomeni njegovoj.

Otkrivanje Brankova spomenika biće jedan od najznačajnijih momenata u proslavi 50-godišnjice Brankove smrti. Srpski vajar Đoka Jovanović izradio je uzor za spomenik, koji se sada lije u jednoj peštanskoj fabrici.

*

Na 16. januara navršilo se je pedeset godina, kako se osnovalo u Beogradu prvo srpsko pjevačko društvo pod imenom: „Beogradsko Pjevačko Društvo.“ Ovo poznato društvo bilo je u Dubrovniku prigodom otkrića Gundulićeva spomenika, ali mu politička vlast nije dozvolila, da u pozorištu pjeva.

*

Na sv. Vlaha Srpska Gradanska Muzika u Dubrovniku navršila je dvadeset-petu godinu opstanka.

*

Ruski car odlikovao je redovnoga člana Petrogradske Akademije Nauka, profesora u Bečkoj universitatu, austrijskoga dvorskoga savjetnika, *D.ra Vatroslava Jagića*, titulom carskoga ruskoga tajnoga savjetnika. To je priznanje za njegov naučni rad u Petrogradskoj Akademiji, a i za to, što je sad izišla 25. sveska njegova čuvenoga „Arhiva za slovensku filologiju.“

*

Doznajemo da je bugarsko književno Društvo u Sofiji izabralo nedavno našega slavnoga zemljaka *D.ra Balda Bogišića* počasnim članom svojim.

*

Petrogradska Akademija Nauka izabrala je docenta u bečkoj universitatu, *D.ra Milana Rešetara*, svojijem dopisnijem članom.

Poznati naučnik D.r J. Cvijić, akademik i profesor Velike Škole u Beogradu, izradio je, a Srpska Kraljevska Akademija Nauka štampala je veliki atlas: *Jezeru Makedonije, Stare Srbije i Epira*.

*

U prvoj svesci za ovu godinu Letopisa Matice Srpske nalaze se između ostalih ovi radovi? *Ko je kraljica Jelena?* Istorijska studija od Čede Mijatovića i *Cvijeta*, novela od Iva Cipika.

*

Srpsko akademsko društvo „Zora“ u Beču proslavilo je o sv. Savi četrdeset-godišnicu svoga opstanka. Ova proslava imala je dva dijela: svečanu sjednicu i zabavu s igrankom. Na svečanoj sjednici filozof Vaso Glušac čitao je istoriju „Zore“ za prošlih 40 godina. U tom svom predavaњу iznio je cjelokupni rad „Zore“, koji je imao svijetlijih, a po srpsku omladinu i srpski narod korisnijih časova. Misao o održaњу prve skupštine ujedinjene Srpske Omladine ponikla je od „Zore“. Iz ovoga najstarijega srpskoga akademskoga društva Srpstvo je dobilo mnoge uglednijih kniževnijih i javnijih radenika. U spomen 40-godišnice društvo je izabralo za počasne članove, kao uopće za Srpstvo zaslužne: D.ra Zmaja Jovana Jovanovića, Stojana Novakovića i D.ra Valtasara Bogišića. U večer bila je sjajna besjeda s igrankom u *Cur-Salonu*, koju su posjetile mnoge otmene srpske i slovenske ličnosti. Tom prigodom „Zora“ je dobila mnoge telegrafske čestitke.

*

Dr. Fridrih S. Kraus, poznati folklorist i etnolog, dobar poznavalac našeg naroda i iskreni mu prijatelj, naumio je da namačku publiku, koju je do sad upoznao s narodnom našom usmenom kniževnošću, upozna i s novom umjetničkom kniževnošću našom. Toga radi prevodi stvari najnovijih naših beletrista, te će ih redom štampati kao „Bibliothek ausgewählter serbischer Meisterwerke“, kojoj je našao pouzdana izdavača u Lajpeigu. Izdao je već prvu svesku, u kojoj je, kao i u prvoj svesci poznate već biblioteke ovake u Pragu, drama Branislava Đ. Nušića, *Pučina* (Auf uferloser See), štampana prošle godine u *Djetu*. Prevod nije doslovan, ali je sasvim tačan, vrlo se lako čita.

*

„O *Ksanti* Iva kneza Vojnovića izašle su dvije ocjene u švedskijem listovima. „Nya Dagligt Allehanda“ u broju od 24 decembra prošle godine donosi:

„To je vrlo interesantno i uza to vrlo rijetko poznanstvo. Prevodiočeva je primjedba o »evropskoj« naobraženosti pisca uprav izlišna, jer se odmah vidi, da ovdje nemamo posla s kakvijem nevještijem prirodnijem pjevačem iz dubokijeh slojeva polunaobražena naroda, već sa spisatelem, koji je obrazovan umjetnik s elegantnijem i u svojoj originalnoj vrsti fino izglađenijem stilom. Draž kńige i leži uprav u lupkosti stila i u snazi, u intimnosti i bogatstvu nijanasa u opisivańu prirode. U ovome je opisivańu pisac majstor, i trebalo bi prilično dugo tražiti da se nađe opis ravan opisu jesenske noćne oluje. Ovaj se majstorluk kaže osobito u slikańu mora: svaku nijansu, svaki otsijev šare i svako stańe mira ili groze Ivo Vojnović je u stańu da osluhne i to tako jasnijem slikama, kao da sami sjedimo na hridi obale, gledajući niz beskrajno more i slušajući huku valova. Priča je u sebi prosta, kao certańe karakterá, i ako nije bez zgodnijeh opažañá i slikovitijeh poteza. Ako se radńa čitaocu i učini odveć tanka, on će ipak za stalno priznati, da je našao više od pune naknade u opisima prirode sad snažnijem a sad nežnijem.“

„Svenska Dagbladet“ u broju od 27 decembra prošle godine donosi:

„Ksanta je svakako malo znamenita, ali dražesna i zabavna kńiga. Nezin je sadržaj bez osobita interesa, a glavna su lica takova, da dan današńi teško mogu pružiti što novo ili neočekivano. Ali je to kńiga o Dubrovniku i ņegovoj lepoti, i ko poslije ranijih spisa prevodiočevijeh čezne za Lapadom, Pločama i Lokrumom, za stalno će s nasladom pročitati ovaj maleni roman, napisan od pjesnika, koji je sam rođen u Dubrovniku i svoj grad ľubi više od svega. A u kńizi i jest najlepše i najprivlačnije — kao što sam prevodilac opaža u predgovoru — upleteni opisi prirode, sastučeni od lijepé ľubavi i nežno finog pogleda. Zamamljiva je n. pr. ova slika (slijedi navod jednog mjesta u kńizi). U ostalom je nekoliko sporednijeh lica pripovijesti dobro i svježe prikazano, a prizori iz žívota primorskog stanovništva jako zabavni. Nad neukusnijem i lošijem romanima, koji još uvijek, u prkos svijem znaecima neke promjene u boľe, sačinavaju veliku masu prijevodne literature, Ksanta se Iva Vojnovića u svakom pogledu visoko izdiže.“